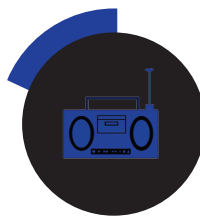
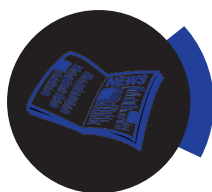

Kristina Ljevak, Lejla Huremović, Sandra Zlotrg

KA POZITIVNIM PRAKSAMA

IZVJEŠTAVANJE MEDIJA U 2014. GODINI O LGBT TEMAMA
U BOSNI I HERCEGOVINI

2

Kristina Ljevak, Lejla Huremović, Sandra Zlotrg
Ka pozitivnim praksama 2: Izvještavanje medija u 2014. godini o
LGBT temama u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2014.

naslov:	Ka pozitivnim praksama 2: Izvješćavanje medija u 2014. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini
autorice:	Kristina Ljevak, Lejla Huremović, Sandra Zlotrg
lektura_korektura:	Sandra Zlotrg
prelom_naslovnica:	Lejla Huremović
izdavači:	Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE
za izdavače:	Saša Gavrić, Mirela Grünther-Đečević, Jadranka Miličević

© Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE / autorice

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova poželjno je, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Publikacija izlazi u okviru edicije *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra Knjiga 28.

Ediciju uređuje Emina Bošnjak

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autorica Kristine Ljevak, Lejle Huremović, Sandre Zlotrg i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovište Evropske unije.

Kristina Ljevak, Lejla Huremović, Sandra Zlotrg

KA POZITIVNIM PRAKSAMA 2:

**IZVJEŠTAVANJE MEDIJA U 2014. GODINI O LGBT TEMAMA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Sarajevo, 2014.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726:613.885]:316.774(497.6)(047)

LJEVAK, Kristina

Ka pozitivnim praksama 2 : izvještavanje medija
u 2014. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini
/ Kristina Ljevak, Lejla Huremović, Sandra Zlotrg.

- Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar :
≠Fondacija ≠"Heinrich Böll" : ≠Fondacija ≠CURE,
2014. - 69 str. : graf. prikazi ; 20 cm. -
(≠Edicija ≠Ljudska prava / Sarajevski otvoreni
centar ; ≠knj. ≠28)

O autoricama: str. 57. - Bibliografija i bilješke
uz tekst

ISBN 978-9958-536-21-2 (Sarajevski otvoreni
centar)

ISBN 978-9958-577-15-4 (Fondacija "Heinrich Böll")

ISBN 978-9958-0988-4-0 (Fondacija CURE)

1. Huremović, Lejla 2. Zlotrg, Sandra

COBISS.BH-ID 21743878

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
SAŽETAK	9
1. UVOD	10
1.1. Opće informacije: ko, šta, gdje, kada, kako	10
2. MEDIJSKA KULTURA	14
2.1. Ko piše vijesti?	14
2.1.1. Šta govore naslovi i fotografije	15
2.1.2. Komentari	17
2.2. Za one koji znaju čitati: Kako mediji manipuliraju stvarnošću	19
2.3. Zašto analizirati?	21
2.4. Zakonski kontekst	22
2.5. Žalbe Vijeću za štampu i online medije	25
3. ANALIZA MEDIJSKOG SADRŽAJA	27
3.1. Mediji i statistika	27
3.1.1. Štampani mediji u BiH	27
3.1.2. Televizije u BiH	29
3.1.3. Online mediji u BiH	31
3.2. Crna hronika novinarstva	36
3.2.1. Napad na Merlinku	36
3.2.2. Pet puta izgovorena besmislica postaje opšte mjesto	37
3.2.3. Medikalizacija i homoseksualnost kao proizvod Zapada	40
3.2.4. Verbalni delikt	41
3.3. Stereotipna i seksualizirana estrada	44
3.3.1. Gej ili ne?: Po mjeri većine	44
3.3.2. Poljubac nije skandal	45
3.3.3. Gej vjenčanje, gej brak – normala	47
3.4. Metafizika različitosti	49
4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	52
4.1. Opći zaključci istraživanja	52
4.2. Preporuke	54
5. LITERATURA	56
O AUTORICAMA	57
DODATAK: Rječnik osnovnih LGBT pojmova	58

Fondacija Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, zajedno sa partnerskim organizacijama Sarajevskim otvorenim centrom i Fondacijom CURE u toku 2013. i 2014. godine provodila je projekat pod nazivom *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba*, koji finansira Evropska unija. Glavni cilj projekta bio je zagovaranje i zaštita prava jedne od najranjivijih, diskriminisanih i nevidljivih grupa u bh. društvu – LGBT osoba. Jedan od ciljeva projekta jeste i mapiranje konkretnih uzroka homofobije, njezino smanjivanje i, u konačnici, podrška razbijanju. Iako je poseban fokus usmjeren na senzibilizaciju državnih službenika_ca koji rade u sektoru unutrašnjih poslova, pravosuđa, zdravstva i obrazovanja, te novinara_ki i predstavnika_ca organizacija civilnog društva, značajan dio projekta predstavljaju različita istraživanja, te regionalna konferencija *Prava LGBT osoba na Zapadnom Balkanu: Da li je moguć novi pristup?*, koja je održana krajem septembra 2014. godine. U sklopu projekta organizirane se mnogobrojne i različite aktivnosti, kao što su obuke, okrugli stolovi, zagovaračke i medijske kampanje, a sve to u svrhu povećanja vidljivosti društveno relevantnih LGBT pitanja.

Budući da je praćenje medijskog izvještavanja o LGBT temama jedna od važnih aktivnosti, autorice su uradile ovu analizu, koristeći prethodna iskustva iz 2011, 2012. i 2013. godine.¹ Monitoring medijskog izvještavanja za 2013. i 2014. godinu razlikuje se od prethodnih jer se proširuje medijski prostor za analizu, te se pored štampanih medija, pokazuje na koji se način i ostali mediji – televizija, radio i online mediji – bave LGBT pitanjima.

Na posredan način ova analiza upotpunjuje i pet studija koje su, također, nastale u okviru istraživačkog dijela projekta *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba*, a koje su ukazale na različite aspekte problema sa kojima se LGBT osobe susreću u pravosudnom,²

-
- 1 Lejla Huremović (2011) LGBT teme u bosanskohercegovačkim štampanim medijima u 2011. godini. U: *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Heinrich Böll; Maša Durkalić (2012) Analiza medijskog izvještavanja o seksualnim manjinama. U: Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredile) *Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar; Jasmina Čaušević i Kristina Ljevak (2012) *Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
 - 2 Amar Numanović et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Pravosuđe*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.

obrazovnom³ ili zdravstvenom sektoru,⁴ i koje su pokazale kakva je situacija kad su u pitanju unutrašnji poslovi⁵ ili političke partije⁶ u Bosni i Hercegovini. Disfunkcionalnost društveno-političkog sistema, marginalizacija i diskriminacija LGBT osoba na specifičan način obrušava se na LGBT osobe i u svakom od ovih sektora, reflektujući i perpetuirajući prakse isključivanja ili ograničavanja na više ili manje očigledne načine.

Autorice

-
- 3 Ivana Dračo et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
 - 4 Jasmina Čaušević et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Zdravstvo*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
 - 5 Mia Čustović, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Unutrašnji poslovi*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
 - 6 Dragana Rašević et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Političke partije*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.

Analiza koja je pred vama posljednja je publikacija u okviru projekta *Coming out! Zagovaranje i zaštita prava LGBT osoba*, koji finansira Evropska unija, a realizuju ga Fondacija Henrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, zajedno sa partnerskim organizacijama Sarajevskim otvorenim centrom i Fondacijom CURE. Analiza doprinosi kontinuiranom praćenju medija koju Sarajevski otvoreni centar provodi već četvrtu godinu zaredom.

Da bismo odgovorile na pitanje zašto je važno analizirati kako mediji izvještavaju o LGBT temama, podsjetile smo se na izazove s kojima se mediji danas suočavaju, specifičnosti bh. medijskog prostora i kodeksa struke. Osvrćemo se i na to šta nam govori oprema teksta/priloga, te kakve probleme uzrokuju komentari u online medijima. Kao analitički alat poslužio nam je koncept Romana Kuhara o pet dominantnih načina na koje se LGBT osobe prikazuju u medijima.

Središnji dio analize predstavlja analiza medijskog sadržaja kroz statističku obradu podataka, te komparativni prikaz nekih pozitivnih i negativnih praksi izvještavanja.

Na kraju donosimo opšte zaključke kojima se daje cjelokupna slika medijskog izvještavanja u 2014. godini, kao i specifične preporuke koje bi mogle pomoći novinarkama i novinarima da unaprijede svoj rad.

1.1. Opće informacije: ko, šta, gdje, kada, kako

Analiza medijskog izvještavanja o LGBT temama za 2014. godinu zasniva se na analizama koje je Sarajevski otvoreni centar radio prethodnih godina.⁷ U nastavku ćemo se osvrnuti na predmet analize i metodologiju rada.

Od januara do kraja novembra pratile smo 93 medija,⁸ i to elektronske (radio – 10, televizija – 24), štampane (dnevne novine i sedmične i dvosedmične magazine – 35) te online medije (news portale i portale štampanih medija – 24).⁹ Jedinica analize je medijska objava (prilog), bez obzira na žanr. Kompanija Kliping¹⁰ je radila praćenje objava iz medija i svakodnevno dostavljala podatke koji su relevantni za analizu – detalji o mediju u kojem je objavljen prilog, naslov, autor_ica ili izvor teksta, stranica u novini, pozicija i površina teksta. Napominjemo da su se LGBT teme pojavljivale i u nekim drugim medijima koji nisu bili una-prijed označeni da se prate.

Da bismo predstavile medijsku sliku u 2014. godini kada su LGBT teme u pitanju, u prvom dijelu donosimo kvantitativne podatke o broju priloga, o kvalitetu izvještavanja, dok se u drugom dijelu bavimo profesionalno najreprezentativnijim i najmanje profesionalnim i etičkim medijskim objavama. Cilj je ukazati na dobre i loše novinarske prakse tako da na kraju donosimo preporuke za sve novinare i novinarkе, ali i sve koje ova tema zanima, o tome kako korektno izvještavati.

7 Lejla Huremović (2011) LGBT teme u bosanskohercegovačkim štampanim medijima u 2011. godini. U: *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Heinrich Böll; Maša Durkalić (2012) Analiza medijskog izvještavanja o seksualnim manjinama. U: Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredile) *Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar; Jasmina Čaušević i Kristina Ljevak (2012) *Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar; Lejla Huremović, Kristina Ljevak, Jasmina Čaušević (2013) *Ka pozitivnim praksama. Izvještavanje medija u 2013. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll, Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.

8 Iako je na početku praćenja izvještavanja medija bilo planirano da se prati 93 medija, u analizi se neće spominjati oni mediji u kojima tokom čitave godine nije bilo nijedne objave, njih čak 38.

9 Napominjemo da je portal Buka.ba bio obuhvaćen klipingom, ali zbog propusta kompanije Kliping nismo na vrijeme dobili cjelokupni kliping ovog medija, te stoga neće biti uračunat u analizu. Bitno je spomenuti da broj objava na ovom portalu nije zanemariv, jer iznosi preko 60.

10 www.kliping.ba

U prvom dijelu predstavljamo koliko medija objavljuje neutralne, a koliko negativne i pozitivne priloge o LGBT temama. Dakle, pratile smo izvještavanja o događajima koji se tiču LGBT osoba (parade ponosa i općenito aktivistički događaji) i priloge čiji su akteri LGBT osobe (intervjui sa lezbejkama, gejevima, biseksualnim i trans* osobama ili članci koji govore o njima). U analizu nisu ušli prilozi u kojima se samo usputno, jednom riječju ili rečenicom, spominju LGBT teme ili osobe (recimo, članak o posjeti Annie Leibovitz u kojem se spominje da je poznata po romantičnoj vezi sa Susan Sontag, bez kontekstualiziranja ili, naprimjer, članak o Jeleni Karleuši u kojem se navodi njena izjava da se životom bori za ljudska prava, uključujući i prava LGBT osoba). Analiziramo koliko priloga je potpisano imenom i prezimenom, a koliko ih je preuzeto od agencija ili preneseno iz drugih medijskih kuća. S obzirom na to da svi mediji vijesti prenose od agencija bez dodatnog istraživanja, važno je bilo ocijeniti koliko agencijskih vijesti je pozitivnih/neutralnih/negativnih.

Osim općenite ocjene priloga, pratile smo kako je prilog opremljen, u kojem kontekstu je objavljen, poštuje li se politički korektan jezik i ima li u prilogu stereotipa. Naravno, pratile smo i statističku povezanost negativne ocjene priloga i negativnih ocjena korektnosti jezika, odnosno prisustva stereotipa.

Važan statistički podatak također je i broj objava koje pokrivaju teme iz svijeta, regije, odnosno iz Bosne i Hercegovine. Povećavanje broja članaka iz Bosne i Hercegovine pretpostavka je veće vidljivosti LGBT aktivističkih organizacija, pojedinaca ali i veće zainteresiranosti novinara i novinarki za ove teme. Ovo je hipoteza koju smo htjele potvrditi kako ovim istraživanjem, tako i poređenjem podataka iz prethodnih analiza.

Kriteriji po kojima je prilog ocijenjen kao neutralan, negativan ili pozitivan su sljedeći.

Neutralno je ocijenjen prilog u kojem se odgovara na novinarska pitanja ko, šta, kad, gdje, kako, bez dubljeg ulaženja u problematiku i bez komentara odnosno ličnog doprinosa autora_ice priloga. To su većinom agencijske vijesti koje izvještavaju o dešavanjima ili prenose obaveštenja za medije različitih organizacija ili pojedinaca. Također, neutralnim su ocijenjene vijestice i ankete, izjave dana, odnosno prilozi koji su prostorno ograničeni da bi bili društveno angažirani. Naravno, i ove kratke forme morale su zadovoljiti kriterije korektnosti izvještavanja.

Korektnost izvještavanja podrazumijeva da se u prilogu koristi politički korektan jezik (rodno osjetljiv jezik i korektna LGBT terminologija), da se ne perpetuiraju stereotipi te da se ne prenosi govor mržnje. Odnosno, prenošenje govora mržnje ocijenjeno je negativnim onda kada se autor_ica priloga nije ogradila od izjava koje podstiču mržnju i nasilje prema pripadnicima_ama manjina.

S druge strane, pozitivnim su ocijenjeni prilozi u kojima je, osim korektnog izvještavanja, vidljiva angažiranost autora_ice da temu osvijetli sa svih društvenih aspekata. To znači da je u prilog uključeno više izvora, odnosno više sagovornika_ca. U slučaju izvještavanja o paradi ponosa, da bi prilog bio pozitivno ocijenjen, morao je sadržavati izjave organizatora_ica prajda. Ako prilog donosi više perspektiva (aktere koji su organizirali prajd, one koji ga podržavaju i protivnike prajda), pozitivnim je ocijenjeno insistiranje na razlozima organiziranja prajda, insistiranje na zakonskom okviru unutar kojeg je nužno poštivanje ljudskih prava, prava na okupljanje, a zabranjeno širenje govora mržnje. Također su pozitivnim ocijenjeni prilozi koji o LGBT temama izvještavaju upućujući na rezultate naučnih istraživanja.

U slučaju intervjua sa LGBT osobama, pozitivnim je ocjenjivano kada se osoba ne sagledava samo kroz prizmu seksualnosti, nego se (homo)seksualnost smješta u društveni kontekst diskriminacije i uvažavanja različitosti.

Obratno, kada se LGBT teme svode samo na seksualnost, kada se pitanja o seksualnoj orijentaciji shvataju kao *škakljiva, neugodna, skandalozna*, prilog je objavljen s ciljem izazivanja senzacije te spada u negativno ocijenjene. Negativni su i prilozi koji šire govor mržnje ili prenose izjave osoba koje šire govor mržnje, koji aludiraju na homoseksualnu orijentaciju kao na bolest, društvenu devijaciju, rizično ponašanje. Ukratko, kada se izvještavanje koristi kao sredstvo prenošenja stereotipa i predrasuda o istospolnoj orijentaciji, kada se LGBT osobe prikazuju kao Drugi, s kojima se *većina u društvu ne slaže*.

S obzirom na to da je ukupni broj priloga koji su ušli u istraživanje 895, bilo je nemoguće uraditi neku obuhvatniju kvalitativnu interpretaciju. Stoga smo se odlučile dodatno interpretirati nekoliko negativnih i pozitivnih priloga, uporediti zaključke istraživanja sa nalazima iz prethodnih istraživanja te odgovoriti na pitanje da li ima napretka u načinu izvještavanja.

Kod priloga iz Bosne i Hercegovine bilo nam je bitno osvrnuti se na to koliko su bh. aktivisti_kinje vidljive u javnosti i da li veća vidljivost organizacija koje se bave zaštitom LGBT osoba znači veću vidljivost problema s kojima se LGBT populacija kao marginalizirana grupa u našem društvu suočava. Naravno, osvrnut ćemo se i na doprinos Sarajevskog otvorenog centra i projekta kojeg je ova analiza dio te na doprinos Kristine Ljevak, koja je i novinarka i koautorica ove analize.

2. MEDIJSKA KULTURA

Da bismo odgovorile na pitanje zašto je važno analizirati kako mediji izvještavaju o LGBT temama, prvo ćemo se podsjetiti na izazove s kojima se mediji danas suočavaju, specifičnosti bh. medijskog prostora i kodeks struke.

2.1. Ko piše vijesti?

U tranzicijskom vremenu bh. mediji suočavaju se sa različitim problemima. Opstanak medijske kuće ovisi o broju zakupljenih oglasnih prostora, naplaćenim RTV taksama. Popularnost (čitanost/gledanost) medija garant je za više reklama. Stoga je medijima nerijetko važnije privući publiku po svaku cijenu nego se držati kvaliteta programa. Toga, nažalost, nisu imuni ni mediji u javnom vlasništvu.

U toj borbi, neki mediji propadaju (ogledni primjer je Feral Tribune iz Hrvatske), a neki se sele na internet (primjer je osnivanje portala Žurnal.info). Medijske kuće su prepoznale važnost vidljivosti online, u vidu portala i naloga za društvene mreže, tako da sada imamo portale i radija i televizija i magazina (Federalna.ba, Avaz.ba, Radiosarajevo.ba, itd.). U većini slučajeva, prilozi na portalu prate priloge objavljene u offline verziji medija, ali je čest slučaj da se na portal prenosi više sadržaja (kao, recimo, u slučaju portala Radiosarajevo.ba).

Osnovna razlika između, recimo, Avaza na trafikama i Avaza na internetu jeste način komuniciranja sa publikom. Dok se u novinama, na televiziji reakcije čitateljstva objavljuju sa zakašnjenjem, u posebnim rubrikama i nakon odobrenja uredništva, na internetu su reakcije neposredne i dešavaju se u realnom vremenu. Veliki problem koji portali imaju jeste način uređivanja komentara. Nažalost, nemaju svi portali politiku da se komentari sa uvredljivim sadržajem brišu.

Drugi veliki problem online novinarstva jeste taj da se većina bosanskohercegovačkih informativnih portala svela na copy-paste novinarstvo, u svrhu dobijanja što više klikova i lajkova. Čak i kada su članci potpisani inicijalima (kao npr. u slučaju portala Bljesak.info), to nije garant da je članak uistinu doprinos potpisanog autora_ice. Medijski sadržaj na internetu preplavljen je kratkim agencijskim vijestima, teme se rijetko obrađuju iz drugog ugla. Zabrinjava činjenica da portali ne

navode izvor vijesti iako je internet medij nastao upravo na principu linkova – povezivanja i preusmjerenja informacija. S druge strane, to je teško i očekivati s obzirom na to da neki portali (Source.ba, Vijesti.ba, Bljesak.info) u impressumu imaju samo e-mail adresu na koju možete pisati redakciji. Ni ime urednika_ce, ni imena saradnika_ca.

Posljedica svega toga jeste da se objavljuju/prenose agencijske vijesti ili se članci prenose sa jednog portala na drugi.¹¹ Agencijske vijesti se opremaju naslovima i slikama koje će privući pažnju čitateljstva, često sa ključnim riječima: *aktuelno, skandalozno, senzacionalno, istražujemo* (Radiosarajevo.ba: *Senzacija u regiji: Brak Hrvatice i Srпкиnje koje žive u Sarajevu*; Press RS: *Bizarno – Policijska intervencija pre Parade ponosa: Transvestit skinuo sve sa sebe i šetao po Beogradu!*). U tom procesu, interes javnosti ili društvena korist se u bici za profit gube. Čak i kada se pridržavaju funkcije medija da informiraju, interpretiraju i orijentiraju publiku, to čine tako da podržavaju partikularne (nacionalne, partijske i sl.) vrijednosti a ne univerzalne (ljudska prava, pravo na informaciju itd.).

2.1.1. Šta govore naslovi i fotografije

Analizirajući korpus medijskih objava o LGBT temama, uočile smo da ton vijesti nerijetko ne odgovara opremi članka. Ako prenesu korektnu agencijsku vijest koja se tiče LGBT osoba ili događaja koji su od interesa LGBT osobama, urednički negativni stav osjetit će se u naslovu ili u fotografiji koja prati članak. Primjer je agencijska vijest iz svijeta da su se dvije starije žene iz Amerike vjenčale nakon 70 godina zajedničkog života. Vijest je pratila njihova slika sa vjenčanja. Press RS prenio je vijest doslovno kako je i u drugim medijima objavljena, sa nadnaslovom PRAVA LJUBAV? i naslovom *Lezbijke se venčale posle 70 godina zajedničkog života!* Ironično je da u samoj vijesti žene odgovaraju na pitanje u čemu je tajna njihove ljubavi. Ko je originalno pisao vijest sigurno nije probematizirao da to jeste prava ljubav.

Analizirati upravo naslove i fotografije važno je jer su ovi elementi *jake pozicije teksta* – na osnovu naslova odlučujete hoćete li čitati tekst ili ne. Također, ne manje važno, nekada čitamo novine tako da samo preliječemo naslove. Naslovi tako služe kao instant-informacije. Ako su te informacije fabricirane, tendenciozno postavljene, onda varamo čitateljstvo.

¹¹ Naime, od ukupnog broja objava u svim medijima (895), čak 424 su bile agencijske, zatim slijede kratke vijesti (122) i članci (108).

Senzacionalizam se može iščitati iz sljedećih naslova (iako su same vijesti korektne): *Parada nije zabranjena, zasad...* (Večernje novosti); *Fudbalerke nisu lezbijke!* (Express); *Gejevi paradirali Podgoricom* (Večernje novosti); *Ljubav Srpkinje i Sarajke: Marija iz Beograda i Di iz Sarajeva vjenčat će se u Hrvatskoj* (Depo.ba); *“Parade ponosa” u Beogradu (ne)će biti* (Nezavisne.com).

Zbog tendenciozne opreme vijesti, neke su i ocijenjene negativno: *Venčao se prvi javno deklarirani gej dječak!* (Press RS); *Gej imam venčao lezbijke iz Irana* (Euro Blic).

Naslov, kao sažetak vijesti, najavljuje (negativan) sadržaj: *Spisak za odstrel: Tabloid Red peper zaprzio čorbu gejevima u Ugandi, dan posle donošenja diskriminišućeg zakona* (Press RS); *Ostavio ženu i djecu pa promijenio spol* (Dnevni avaz); *Homoseksualci postali ugroženija skupina od intravenskih ovisnika o narkoticima* (Dnevni list). Iako ovi članci otvaraju važne društvene teme, novinari_ke su propustile kontekstualizirati problem.

Kako smo u uvodu navele, davanje suprotstavljenih mišljenja i osvjetljavanje problema iz više perspektiva preduslov je korektnosti izvještavanja. Međutim, u novinarstvu ne važi princip da su sva mišljenja dozvoljena; novinar_ka mora izvesti zaključak koji će biti u skladu sa uvriježenim društvenim vrijednostima. U jednom članku Maja Bašić (Press RS) donosi priču o *mjestima za ljubljenje*, posebno označenim prostorima na ulicama kojima se ukazuje na problem diskriminacije LGBT osoba kada pokušaju svoju seksualnost iznijeti *izvan četiri zida*. Iako je pohvalno da se novinarka bavila tim problemom i da je dala suprotstavljene stavove (podnaslovi: *Izopačenost* – ispod slike jedne osobe i *Svima dati ista prava* – ispod slike druge osobe), na kraju njen naslov daje konačni ton članku: *GEJEVI OGRADILI “mesta za ljubljenje”!* Upotreba uzvičnika i velikih slova u naslovima i podnaslovima ukazuje na emotivni pristup temi, čak i kada tema zahtijeva racionalni, *ljudsko-pravaški* pristup.

Osim naslova, podnaslova, antrfilea, slike su najvidljiviji element vijesti. U principu, slika *vrijedi više od teksta* jer, kako ima onih koji samo čitaju naslove, tako ima i čitatelja_ica koji_e samo gledaju slike. Nažalost, većina novina i magazina slike stavljaju samo kao ilustraciju teme o kojoj se piše (Dnevni avaz neinventivno kao ilustraciju za vijest o Prajdu u Beogradu stavlja sliku panorame Beograda). LGBT teme najčešće se ilustriraju zastavom duginih boja. Međutim, u slučaju vijesti koje se tiču

prajda, fotografije često ne odgovaraju tonu vijesti. Tako Oslobođenje u dva navrata pri pomenu Parade ponosa u Beogradu kao ilustraciju stavlja sliku policajca razbijene glave ispred grupe sa zastavama duginih boja (sa Parade ponosa 2010. godine), iako ove godine nije bilo takvih incidenata.

Isti problem ima i Dnevni list, pa vijest sa naslovom *Parada ponosa odgodila 7. kolo* ilustrira slikom žene koja drži gazu na policajčevoj razbijenoj glavi (isto fotografija sa Prajda 2010. godine). Kao što vidimo, negativni ton u naslovu ponovljen je i u slici tako da se prenosi jasna poruka: Parada ponosa je nepotrebn rizik u društvu. Ne moramo ni pročitati vijest. Bljesak.info i Dnevni list kao ilustraciju za vijesti o paradama i kontraparadama koriste slike sa parada ponosa iz svijeta, sa muškarcima u štiklama i šarenoj odjeći, dajući nam do znanja da Paradu ponosa u redakciji shvataju kao *paradiranje* i *promoviranje (homo)seksualnosti*. Opet, ne moramo ni pročitati vijest.

Stereotipno, uz vijest da dvije žene planiraju vjenčanje, Dnevni list stavlja ilustraciju dvije žene u vjenčanicama kako se ljube – iako u tekstu piše da neće imati bijele vjenčalice.

Perpetuiranje stereotipa (ovaj put o promiskuitetu LGBT osoba) putem fotografija ilustrirat ćemo i primjerom iz EuroBlic-a koji u sklopu većeg članka o Paradi ponosa u Beogradu donosi dvije slike sa objašnjenjem: *VAŽNO DA SE LJUBI, S KIM MANJE BITNO.. prvo dečko ... pa devojka.*

2.1.2. Komentari

Govor mržnje sankcioniran je zakonom, a za medije dodatno reguliran Kodeksom za štampu. Iako ćemo se ovim problemom više baviti dalje u tekstu, u ovom dijelu želimo skrenuti pažnju na priloge koji se objavljuju na portalima. Naime, većina portala ima omogućenu opciju ostavljanja komentara poslije vijesti. Klix.ba, recimo, na svaku vijest ima više stotina komentara.

To otvara važno pitanje – kako uređivati te komentare?

Iako u svijetu news portali imaju mehanizme da ne objavljuju komentare koje u sebi sadrže elemente govora mržnje, u bh. kontekstu rješenje je ili imati osobu koja će pratiti šta se piše ili zatvoriti komentare u potpunosti.

Komentari, posebno kada ih je na stotine, mijenjaju koncept vijesti jer postaju njenim sastavnim dijelom: čitatelji će čitati i vijesti i komentare pa onda donositi svoj sud o temi. Stoga u ovom dijelu želimo još jednom skrenuti pažnju na važnost nepodsticanja govora mržnje u samoj vijesti. To ističemo jer negativnih komentara ima i na *neutralne* vijesti. Zbog ograničenja ove analize, nismo uradile analizu komentara na portalima. Ostavljamo to kao otvoreno pitanje za neka naredna istraživanja.

Osim komentara, internet mijenja shvatanje vijesti utoliko što se sada javljaju novi žanrovi. Izdajamo FOTO kao novi žanr, serija fotografija sa kratkim objašnjenjima, te *vijesti uživo*, gdje se događaji prate i početna vijest se ažurira u realnom vremenu.

Zbog svoje fleksibilnosti, zbog ušteda na štampanju i distribuciji, dostupnosti većoj publici, online mediji su značajan medij za komuniciranje. Online medijski prostor, iako je u velikoj mjeri još uvijek nedovoljno iskorišten, pruža velike mogućnosti za proizvodnju novih, kvalitetnih novinarskih tekstova.

U Bosni i Hercegovini trenutno postoji samo jedan portal koji se isključivo bavi LGBT temama, LGBT.ba. Portal je virtuelni prostor, namijenjen javnosti i LGBT zajednici. Nudi aktuelne multimedijalne sadržaje o životu lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i o LGBT kulturi, javnim politikama i pravima. LGBT.ba je platforma za informiranje o temama koje propituju heteronormativnost društva, te se zalaže za slobodu samoodređivanja. Portal je osnovan u martu 2013. godine (kada je radio pod imenom lgbt-prava.ba, a od maja 2014. je lgbt.ba) sa ciljem da doprinese profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT osobama, posebno u bh. kontekstu. Portal je u 20 mjeseci postojanja imao gotovo 68.000 posjeta.¹² Vijesti sa portala se često prenose u druge online, a ponekad i u štampane medije (kao u slučaju teksta objavljenog na portalu 17. maja: *Javne ličnosti za LGBT.ba: Prihvatanje je put ka normalizaciji društva*, koji je prenesen u potpunosti u Dnevnom listu, 19. maja).

¹² Podaci dobijeni putem statistike Google Analytics.

2.2. Za one koji znaju čitati: Kako mediji manipuliraju stvarnošću

Analizirajući članke iz slovenačkih štampanih medija od 1970. do 2000. godine, Roman Kuhar je definirao pet dominantnih načina na koje se LGBT osobe prikazuju u medijima: stereotipiziranje, medikalizacija, seksualizacija, tajnovitost i normalizacija.¹³ Principi se do danas nisu promijenili tako da ćemo ih kao analitički alat koristiti i u ovoj analizi.

Stereotipiziranje se oslanja na shvatanje rodova kao prirodno datih a ne društveno konstruiranih, tako da se gejevi predstavljaju kao feminizirani a lezbejke kao muškobanjaste. U slučaju našeg korpusa, primjeri stereotipiziranja čitaju se na ilustracijama za parade ponosa.

(Bljesak.info, 23.9.2014.)

normalno, zarazno (izjave tipa *zavode našu omladinu* itd.), nešto čime se ne treba hvaliti (odnosno, da ne treba paradirati).

Medikalizacija se oslanja na psihijatrijski diskurs koji je u medicini odavno prevaziđen, i u smislu homoseksualnosti kao bolesti i u smislu LGBT osoba kao *rizične* grupe. Govor mržnje koji mediji prenose proizlazi iz takvih retrogradnih shvaćanja da je homoseksualnost bolest pa prema tome nešto *ne-*

Seksualizacija je princip po kojem se LGBT osobe posmatraju isključivo u kontekstu seksualnosti, odnosno seksa. Očigledne primjere,

¹³ Roman Kuhar (2003) *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000*. Ljubljana: Peace Institute.

opet, vidimo u fotografijama koje služe kao ilustracija za članke. Također, sve vijestice na posljednjoj stranici Dnevnog avaza predstavljaju primjer seksualizacije, svođenja osoba na njihovu seksualnost (koja, u slučaju LGBT osoba stereotipno podrazumijeva promiskuitet).

(Bljesak.info, 24.10.)

partnerstava. Naime, u vijestima mediji za gej vjenčanja koriste iste termine kao za tradicionalna vjenčanja: *mladoženja*, *stali na ludi kamen*, *rekli sudbonosno da* i sl. Nezgrapnost se vidi u ovom naslovu: *Nil Partić Haris oženio se dečkom* (EuroBlic).

Roman Kuhar dokazuje da se radi ustvari o heteroseksualnoj normalizaciji i da ne smijemo upasti u zamku:

*Media representations of normal homosexuality are representations tailored to the perception of heterosexuals in such a way that they do not threaten their world. Homosexuality is acceptable only when depoliticized.*¹⁴

Vrijedi još jednom naglasiti da slike koje ne odgovaraju sadržaju vijesti (kao ove dvije spomenute) ustvari predstavljaju stav uredništva, bilo njihovo nerazumijevanje ili neslaganje. Naš je zadatak razotkrivati

Tajnovitost podrazumijeva način predstavljanja homoseksualnosti kao nečega sramotnog ili vrijednog žaljenja. Normalizacija je za našu analizu posebno zanimljiva, a tiče se načina izvještavanja o trans* osobama (*Andreja Pejić hoće da postane mama*, *Press RS*) i izvještavanja o sklapanjima životnih

¹⁴ Medijsko predstavljanje normalne homoseksualnosti su predstave po uzoru na percepciju heteroseksualaca tako da ni na koji način ne prijete njihovom svijetu. Homoseksualnost je prihvatljiva samo kad je depolitizirana. Roman Kuhar (2003) *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000*. Ljubljana: Peace Institute, str. 7. (prevod naš)

mehanizme po kojima se proizvodi značenje kako bismo utjecali (bar) na smanjenje nerazumijevanja.

2.3. Zašto analizirati

Potrebno je kontinuirano pratiti i analizirati medije, jer pojedini mediji prepoznaju realne probleme sa kojima se pripadnici_e marginalizovanih grupa suočavaju i aktivno o tome izvještavaju, doprinoseći tako ne samo većoj vidljivosti ovih grupa nego i njihovom pozicioniranju u javnom i političkom životu. U vremenu komercijalizacije i tabloidizacije medijskog prostora, od suštinske je važnosti promovisati etičke i profesionalne standarde izvještavanja i koncept društveno odgovornog novinarstva i ne dozvoliti da politički i ekonomski centri moći presudno utiču na kreiranje medijskih sadržaja. Mediji, odnosno novinari i novinarkе, često su jedina spona između predstavnika_ca različitih marginalizovanih i ranjivih grupa. Profesionalnost novinarskog pisanja, etičnost i odgovornost vode društvo u kojem živimo ka prostoru veće tolerancije.

Da je moguće pozitivno uticati na kreiranje medijske slike pokazuju sljedeća dva primjera. U cilju promovisanja vrijednosti za koje se zalaže Helsinški parlament građana Banja Luka ustanovljena je nagrada *Srđan Aleksić*. Isto je imao na umu i Sarajevski otvoreni centar kada je pokrenuo svoju nagradu za etičko izvještavanje o LGBT temama 2013. godine, te dodijelio nagrade za kontinuirano, profesionalno i etičko izvještavanje o LGBT osobama i temama u BiH. Nagradu su dobila tri medija – Radiosarajevo.ba, za društveno angažirano izvještavanje o pravima, umjetnosti, kulturi, političkim i društveno relevantnim temama vezanim za lezbejke, gej muškarce, biseksualne i transrodne osobe; Federalna televizija, zbog nastojanja da LGBT teme uvede u javni prostor. Treća nagrada je dodijeljena urednici magazina BH DANI, Dženani Karup-Druško, zbog jasne uređivačke politike kada je u pitanju pisanje o društveno relevantnim problemima i pitanjima vezanim za LGBT osobe.

Sarajevskom otvorenom centru posebno je drago da je magazin Dani prepoznat kao jedan od najuticajnijih zato što je upravo u ovom magazinu prisutna višegodišnja kontinuirana i jasno određena uređivačka politika kada je pisanje o LGBT i ostalim manjinskim grupama riječ. To potvrđuje i činjenica da je i ove godine daleko najbolji među sedmičnim magazinima.

Cilj dugogodišnjeg praćenja medijskog izvještavanja jeste ukazivanje na dobre primjere i prokazivanje negativnih te naglašavanje zakonskog konteksta u kojem se treba izvještavati o svim marginaliziranim grupama.

Da još jednom citiramo Romana Kuhara, koji se oslanja na teoriju diskursne analize, interpretirajući značenja učestvujemo u stvaranju značenja:

*Meaning is a social construct which does not exist outside time or history; it is not inherent in an object, person or event per se and can never be definite, but is always open to changes. In order to understand meaning, one must actively engage in the process of interpretation. By interpreting meaning as readers, viewers or listeners we actively participate in its production.*¹⁵

2.4. Zakonski kontekst

Vladana Vasić u tekstu *Medijsko pravo*¹⁶ naglašava kako postoje dva naizgled suprotstavljena koncepta – s jedne strane je sloboda medija, čije se poštovanje i očuvanje smatra ključnim za dobrobit demokratije, a s druge strane je koncept ljudskih prava i potreba da se osigura njihova zaštita prema najvišim mogućim standardima. Na državi je odgovornost da osigura zakonski okvir koji će uskladiti ovu dinamiku i pružiti ravnotežu između ova dva interesa.

U *Izvještaju u sjeni za Bosnu i Hercegovinu, Indikatori za procjenu medijskih sloboda u zemljama članicama Vijeća Evrope*,¹⁷ iz 2012. godine, nabrojani su zakoni koji regulišu medijski zakonski okvir BiH. Kao članica Vijeća Evrope, naša zemlja je prihvatila sve međunarodne konvencije o ljudskim pravima tako da su one postale sastavni dio domaćeg prava, što

¹⁵ Značenje je društveni konstrukt koji ne postoji van vremena ili historije; nije inherentno predmetu, osobi ili događaju per se i nikad ne može biti konačno, nego je uvijek otvoreno za promjene. Da bismo razumjeli značenje, moramo se aktivno uključiti u proces interpretacije. Interpretirajući značenje kao čitatelji_ce, gledatelji_ce ili slušatelji_ce, aktivno učestvujemo u njegovoj produkciji. Roman Kuhar (2003) *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000*. Ljubljana: Peace Institute, str. 11.

¹⁶ Vladana Vasić (2012) *Medijsko pravo*. U: Lejla Huremović (priredila) *Izvan četiri zida. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, str. 70.

¹⁷ *Indikatori za procjenu medijskih sloboda u zemljama članicama Vijeća Evrope, Izvještaj u sjeni za Bosnu i Hercegovinu* (2012) Sarajevo. Parafrazirane stranice 5-6. Dostupno na: http://vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/indikatori/IZVJESTAJ_U_SJENI.pdf

potvrđuje Ustav BiH i ustavi oba entiteta. Ustav BiH je u članu koji se tiče ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 2, stav 2) zagarantovao najviši nivo ljudskih prava i sloboda, među kojima i pravo na slobodu izražavanja. Da bi se ova ustavna odredba mogla primjenjivati u praksi i da bi se stvorio neophodan pravni okvir koji bi omogućio novinarima_kama da profesionalno i samostalno rade, visoki predstavnik je 1999. godine donio *Odluku o slobodi informisanja i ukidanju krivične kazne za klevetu i uvredu* (Službeni glasnik BiH, 14/99). Ustavi dva entiteta također sadrže takve garancije. Ustav Federacije BiH u članu 1. garantuje osnovne slobode u koje ubraja *slobodu govora i štampe, te slobodu savjesti i uvjerenja*. Ustav Republike Srpske, u članu 25, navodi da je *zajamčena sloboda misli i opredjeljenja, savjesti i uvjerenja, kao i javnog izražavanja mišljenja*.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama BiH (PS BiH, broj 57/00.) informaciju shvata kao dobro koje pripada svim građanima i građankama, a ne kao privilegiju vlasti, i propisuje da su vlasti dužne građanstvu dati na uvid svaku informaciju. Izuzetak od pružanja informacija moguć je samo nakon preciznog utvrđivanja da li objavljivanje informacije više koristi ili šteti javnosti. Na entitetskom nivou također postoje zakoni o slobodnom pristupu informacijama, koji su usklađeni sa državnim.

Zakon o komunikacijama BiH (Službeni glasnik BiH, brojevi 31/03. i 75/06), u članu 4. definiše regulatorne principe emitovanja i telekomunikacija, gdje piše da oni obuhvataju *zaštitu slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja, općeprihvaćene standarde ponašanja, nediskriminacije, pravičnosti, tačnosti i pristranosti*. U ovom kontekstu važni su i *Zakon o osnovama javnog RTV sistema* i *Zakon o javnom RTV servisu BiH* (Službeni glasnik BiH, 37/05) iz 2005. godine. Prvi se odnosi na uređenje odnosa između tri javna RTV servisa (RTV BiH, RTV Federacije i RTV RS) i zajedničkog subjekta – Korporacije javnih RTV servisa, a drugi ima u nadležnosti, između ostalog, i davanje smjernica za prilagođavanje programa u odnosu na konstitutivne narode i sve ostale građane. Zaštitu od klevete u BiH regulišu *Zakon o zaštiti od klevete u Federaciji BiH* (Službene novine Federacije BiH, 59/02), *Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske* (Službeni glasnik RS-a, 37/01) te *Zakon o zaštiti od kleveta Distrikta Brčko* (Službeni glasnik Distrikta Brčko, broj 0-02-022-213/03).

U spomenutom tekstu *Medijsko pravo*, autorica kroz pravni diskurs objašnjava dinamiku između govora mržnje i slobode izražavanja.

Izraz govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, opravdavaju ili podstiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju,

*antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama.*¹⁸

Govor mržnje u zakonodavstvu BiH regulisan je *Krivičnim zakonom Federacije BiH* (član 363) i *Krivičnim zakonom Brčko distrikta* (član 357).

Zakon koji je nadležan za regulisanje oblasti komunikacija, pa i online medija, jeste *Zakon o komunikacijama BiH* i on navodi Regulatornu agenciju za komunikacije kao mjerodavno tijelo u ovoj oblasti, te definiše njene dužnosti i postavlja veoma čvrst osnov za njenu nezavisnost utvrđivanjem regulatornih principa emitovanja i telekomunikacija. Dužnosti Regulatorne agencije za komunikacije nabrojane su u članu 37. *Zakona o komunikacijama BiH*.

Kodeksi profesionalne etike novinarstva u BiH postoje na nivou Regulatorne agencije za komunikacije, Vijeća za štampu u BiH i na nivou pojedinih novinarskih asocijacija, koje propisuju etičke standarde profesionalnog novinarstva u medijima. Na nivou RAK-a na snazi je *Kodeks o emitiranju RTV programa*, a na nivou Vijeća za štampu *Kodeks za štampu i online medije*. U oba ova kodeksa u početnim odredbama definišu se opšti principi profesije i navode se pravo na informisanje, sloboda izražavanja i zabrana diskriminacije, a također se određuju i pitanja istine, objektivnog i nepristrasnog i fer izvještavanja.

Završavamo uz konstataciju da zabrana diskriminacije važi za javne organe, privatni sektor i fizička lica u svim oblastima, dok su zakonom naročito izdvojene oblasti poput zapošljavanja, radnih odnosa, socijalne i zdravstvene zaštite, stručnog usavršavanja, pravosuđa, stanovanja, javnog informisanja i medija, jednakog učešća u javnom i kulturnom životu, porodice, itd. Dakle, mediji su podjednako važan segment jednog društva kao i svi ostali nabrojani, a kroz analizu će se pokazati da su neki od njih upravo mjesta na kojima se diskriminacija vrši. Nasreću, ima i onih medija, a njihov broj nije mali, koji promoviraju prava, kulturu i relevantna društveno-politička pitanja LGBT osoba u BiH, regiji i svijetu.

¹⁸ Vladana Vasić, Medijsko pravo, str. 76.

2.5. Žalbe Vijeću za štampu i online medije

Vijeće za štampu u BiH je samoregulacijsko tijelo za štampane i online medije koje iz godine u godinu prima žalbe građana_ki na izvještavanje štampanih i online medija u Bosni i Hercegovini. Ukratko ćemo predstaviti prigovore koji su se odnosili na pisanje o LGBT temama, u kojim medijima su objavljeni i na šta se tačno odnose.

Za razliku od prethodne godine kada je od ukupnog broja žalbi građana_ki (205) bilo 49 na tekstove vezane za LGBT teme, u periodu od januara do novembra 2014. godine, od ukupnog broja primljenih žalbi (192), osam ih se odnosilo na tekstove vezane za LGBT teme. Bitno je napomenuti da je u prethodnoj godini na jedan tekst reagovao veliki broj građana_ki – primljene su 42 žalbe, što predstavlja gotovo isti broj žalbi na pojedinačne tekstove.

Žalbe su se odnosile na tri online portala – Saff.ba, Otisak.ba, Sarajevo365.com, te na jedne dnevne novine – Dnevni avaz. Na portalu Saff.ba, 9.12.2013. godine, objavljen je tekst *Pederisti su nova Al-Kaida*. Prigovor na ovaj tekst upućen je 2.1.2014. godine Vijeću za štampu u BiH i odnosio se na korištenje *huškačkog jezika, govora mržnje i vrijeđanja osoba neheteroseksualne orijentacije*. Žalbena komisija Vijeća za štampu je prihvatila žalbu, te utvrdila kršenje člana 2. – Urednička odgovornost, člana 3. – Huškanje, člana 4. – Diskriminacija, člana 4a – Ravnopravnost polova i poštivanje osobenosti, člana 5. – Tačnost i fer izvještavanje, člana 7. – Mogućnost odgovora, člana 15. – Žalbe, Kodeksa za štampu i online medije BiH.

Drugi i treći prigovor se odnosio na tekst *Hoće li premijer Tuzlanskog kantona biti peder/lezbejka?*, objavljen 15.2.2014. godine na portalu Saff.ba. Žalba se odnosila na govor mržnje i diskriminaciju u tekstu. Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH prihvatila je i ovu žalbu, te je utvrdila kršenje člana 1. – Interes javnosti, člana 2. – Urednička odgovornost, člana 4. – Diskriminacija, člana 4a – Ravnopravnost polova i poštivanje osobenosti, Kodeksa za štampu i online medije BiH.

Četvrti prigovor na portal Saff.ba odnosio se na tekst objavljen 10.6.2014. godine, pod nazivom *Instruktori iz Zagreba i Beograda obučavaju krajiške Bošnjake kako se postaje peder*. Žalba se odnosi na određene navode iz teksta. Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH prihvatila je žalbu i utvrdila kršenje Općih odredbi, člana 2. – Urednička odgovornost, člana 3. – Huškanje, člana 4a – Ravnopravnost polova i poštivanje osobenosti, člana 5. – Tačnost i fer izvještavanje, člana 6. – Komentar, pretpostavka i či-

njenica, Kodeksa za štampu i online medije BiH. Posljednja, peta, žalba na portal Saff.ba odnosi se na tekst objavljen 8.8.2014. godine pod nazivom *Sarajevo Film Festival ove godine obilježiti će pederski filmovi*. I ova žalba se odnosi na određene navode iz teksta, a žalba je još uvijek u proceduri.

U 2014. godine bile su još dvije žalbe na priloge objavljene na portalima. Jedna se odnosi na tekst objavljen na portalu Sarajevo365.com 14.4.2014. godine pod nazivom *Edin Kalimero ekskluzivno za show portal Sarajevo365.com: Ja sam žena u pokušaju*. Žalbenik je zahtijevao potpuno uklanjanje teksta. Posredovanjem Vijeća za štampu u BiH žalba je riješena samoregulacijom, sa portala je uklonjen tekst.

Sedma žalba se odnosila na tekst na portalu Otisak.ba, objavljen 14.5.2014. godine pod nazivom *Dočekasmo i u Brčkom LGBT okrugle stolove, mašalah*. Žalba se odnosila na određene navode iz teksta. I ova žalba je prihvaćena, te je utvrđeno kršenje člana 2. – Urednička odgovornost, člana 3. – Huškanje, člana 4. – Diskriminacija, člana 4a – Ravnopravnost polova i poštivanje osobenosti te člana 6. – Komentar, pretpostavka i činjenica.

Zabilježena je samo jedna žalba na štampane medije u BiH i odnosila se na tekst u dnevnom listu Dnevni avaz, objavljen 5.3.2014. godine pod nazivom *Piloti se ljubili na parking*. Žalba se odnosila na način izvještavanja i diskriminaciju. Žalba je prihvaćena, te je i ovaj put utvrđeno kršenje većeg broja članova Kodeksa za štampu i online medije BiH: član 4a – Ravnopravnost polova i poštivanje osobenosti, član 5. – Tačnost i fer izvještavanje, član 7. – Mogućnost odgovora te član 15. – Žalbe.¹⁹

Pregled žalbi, objavljene demantije, reagiranja, te odluke po žalbama građana_ki na izvještavanje medija, kao i mnoge druge dokumente važne za razumijevanje slobode i odgovornosti medija, ali i prava građana_ki na ulaganje žabi i prigovora na profesionalno medijsko izvještavanje, možete pronaći na web stranici Vijeća za štampu i onlinemedije – www.vzs.ba.²⁰

¹⁹ Izvor: www.vzs.ba, Kratak pregled žalbi po godinama – 2014.

²⁰ Na upit da li je bilo reagovanja na izvještavanje o LGBT temama u elektronskim medijima u 2014. godini, iz Regulatorne agencije za komunikacije BiH smo dobile informaciju da su zabilježili jedan, ali da je primljen nakon isteka perioda u okviru kojeg su stanice dužne čuvati snimke programa, te slučaj nije pokrenut.

3. ANALIZA MEDIJSKOG SADRŽAJA

U ovom dijelu statistički ćemo predstaviti podatke za 20 štampanih medija (dnevne novine, sedmične i mjesečne magazine), informativne emisije 13 televizijskih stanica, 20 portala te informativne emisije 4 radiostanice. Dakle, u ovom poglavlju analizirale smo pozitivne i negativne prakse medijskog izvještavanja, te dale posebne osvrte na pojedine medije i teme. Na kraju ćemo naglasiti mjesta koja su značajna i za pozicioniranje naše analize, ali i za novinarsku profesiju.

3.1. Mediji i statistika

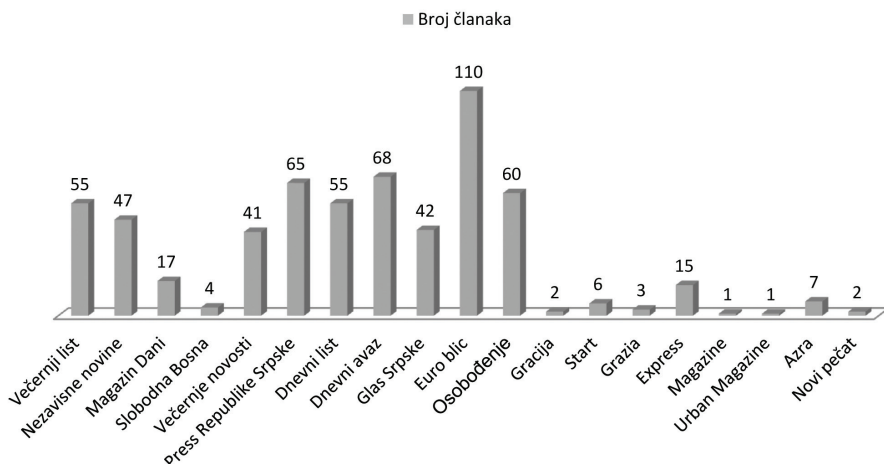
U ovom dijelu ćemo predstaviti statističke podatke koji se tiču svih praćenih medija. Prošlogodišnji monitoring je uključivao i informativne emisije četiri radiostanice te kako su bile samo četiri objave, analiza sadržaja nije uzeta u obzir. U 2014. godini nije bilo nijednog radiopriloga o LGBT temama, te stoga o radijskom izvještavanju neće biti govora.

3.1.1. Štampani mediji u BiH

Pratile smo 9 dnevnih novina i 26 sedmičnih/mjesečnih magazina.²¹ Od ukupnog broja objavljenih tekstova u štampanim medijima (555 članaka), dnevne novine koje su najviše izvještavale o LGBT temama bile su: EuroBlic – 110, Dnevni avaz – 68, Press Republike Srpske – 65, Oslobođenje – 60, Dnevni list – 55 i Večernji list – 55, dok su se među sedmičnim magazinima izdvojili magazin Dani – 17, Azra – 7 i Start – 6. Detaljan šematski prikaz pisanja štampanih medija možete pogledati na sljedećem grafikonu:

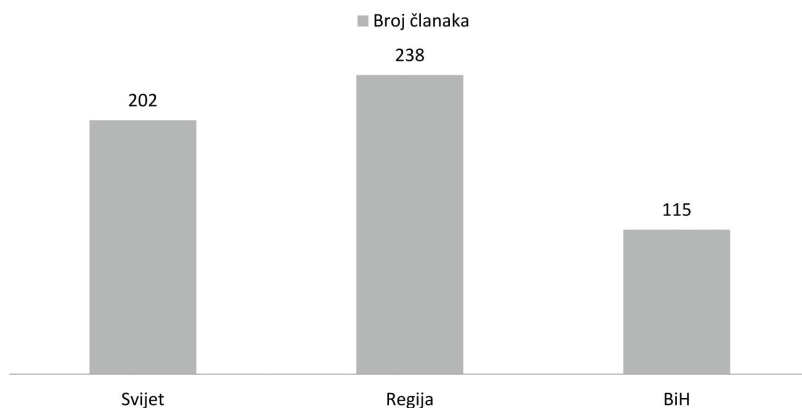
²¹ Vidi fusnotu 8.

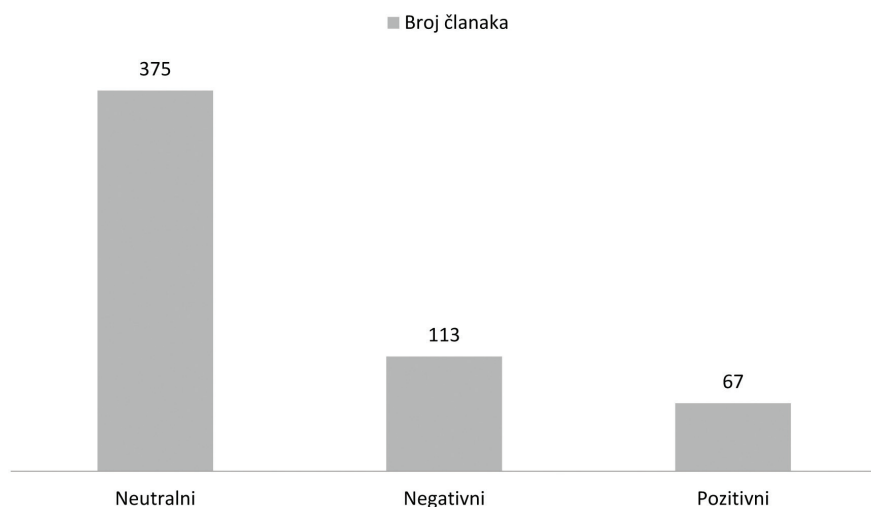
Štampani mediji

Najviše se izvještavalo o dešavanjima u regiji. Najveći broj vijesti objavljen je za vrijeme održavanja parada ponosa u Hrvatskoj (Zagreb, Split), Crnoj Gori (Podgorica), Srbiji (Beograd), o stupanju na snagu Zakona o životnom partnerstvu u Hrvatskoj, te pobjedi Končite Vurst na Evroviziji. Od ukupnog broja objavljenih članaka, 238 ticalo se vijesti iz regije, zatim 202 iz svijeta, dok ih je iz BiH bilo 115.

Geografska zastupljenost

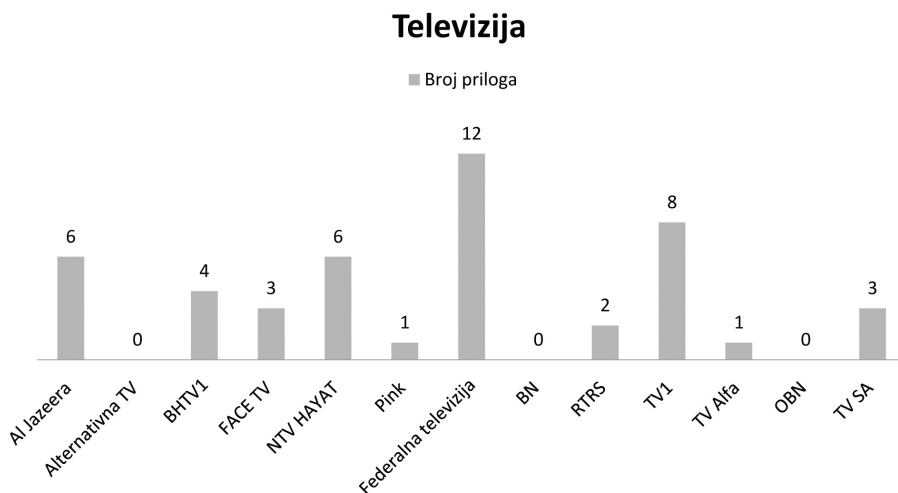
Od svih tekstova, najviše je neutralnih (375), zatim slijede negativni, kod kojih je primijećen porast u odnosu na prošlu godinu (113), te pozitivni (67). U medijskoj analizi koju smo radile za 2013. godinu, broj pozitivnih tekstova se povećao, dok se broj negativnih smanjio, što je pokazatelj da poboljšanje u jednoj godini ne znači da će sve naredne ići ka tom smjeru, te da se sa medijima još mora raditi.

3.1.2. Televizije u BiH

Pratile smo informativni program (vijesti i dnevnik) 24 televizijskih stanica.²² Od ukupnog broja objavljenih priloga (46), najviše je izvještavala Federalna televizija (12), zatim TV1 (8), Al Jazeera i NTV Hayat, sa 6 priloga, dok su ostale televizije imale ispod pet priloga. Bitno je naglasiti da se izvještavanje o LGBT temama na televiziji u 2014. godini znatno smanjilo. U poređenju sa prethodnom godinom, kada su bile 104 objave, ogromna je razlika u rezerviranju televizijskog prostora LGBT temama. Vjerujemo da su poplave koje su pogodile BiH, ali i države u regiji, jedan od razloga. Naime, prošle godine, kada se obilježavao 17. maj, Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije, dosta televizijskih stanica je imalo prilog na ovu temu (TV Hayat, Federalna televizija, BHT1 i dr.), dok ove godine nijedna televizija o tome nije izvještavala, što je razumljivo, jer su upravo u to vrijeme bile poplave. Takođe, nakon napada koji se desio na festival Merlinka, bilo je mnogo manje javnih LGBT događaja, a upravo su takvi LGBT događaji popunjavali prošlogodišnji televizijski prostor. Isto tako, Sarajevski otvoreni

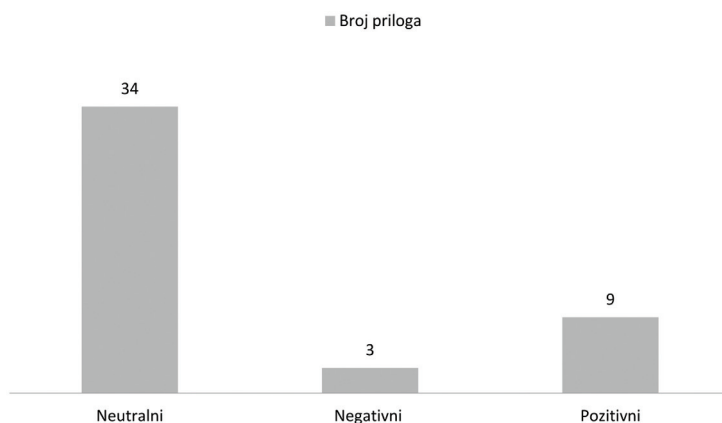
²² Vidi fusnotu 8.

centar je u prošloj godini radio mjesečne info sesije koje su bile dobro praćene na televiziji. Sve navedeno je razlog manjeg izvještavanja na televiziji, što nam govori da se u informativnim televizijskim emisijama izvještava o LGBT temama samo onda kada postoje konkretne aktivističke akcije o kojima uredništvo smatra da je važno da se javnost informira.

I na televiziji su se najviše prenosile vijesti iz regije, i to ove godine najviše o paradama ponosa. Na televiziji je primjetan porast vijesti iz BiH, pa su se tako vijesti iz svijeta našle na trećem mjestu.

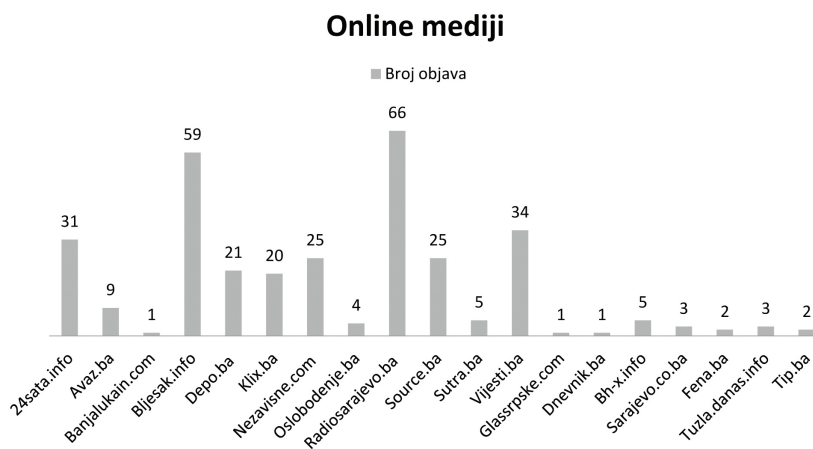

Na televiziji je zabilježeno isto stanje pozitivnih, negativnih i neutralnih objava kao i u 2013. godini.

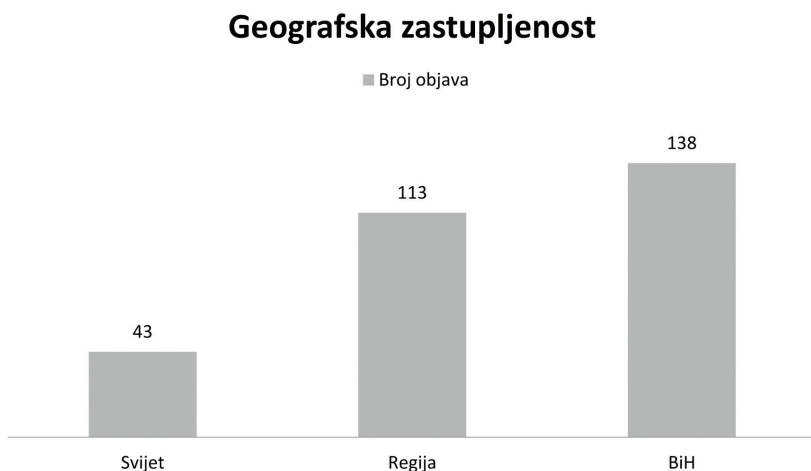
3.1.3. Online mediji u BiH

Pratile smo 24 portala.²³ Od ukupnog broja članaka u online medijima (294), najviše je izvještavao portal Radiosarajevo.ba (66), zatim Bljesak.info (59) Vijesti.ba (34) i 24sata.info (31). U poređenju sa prethodnom godinom kada je bilo 508 objava na portalima, ove godine je znatno smanjeno izvještavanje, i to gotovo duplo.

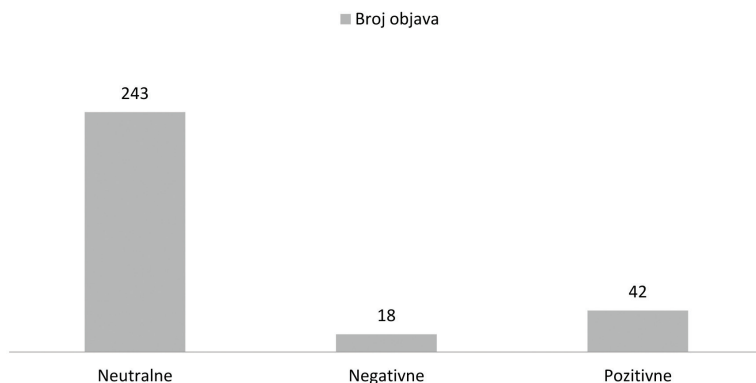

²³ Vidi fusnotu 8.

Kada govorimo o geografskoj zastupljenosti tekstova, za razliku od štampe i televizije, u online medijima se situacija promijenila. Najviše se izvještavalo o dešavanjima iz BiH (138), zatim iz regije (113), pa iz svijeta (43). Najviše se izvještavalo o pobjedi Končite Vurst na pjesmi Evrovizije, paradama ponosa u regiji, Zakonu o životnom partnerstvu u Hrvatskoj. Teme iz BiH bile su napad na filmski festival Merlinka, obilježavanje 17. maja, suđenje osobama koje su pljačkale gejeve. Osim toga, prenošene su obavijesti za medije, različiti izvještaji o stanju prava LGBT osoba u BiH, kao i najave održavanja različitih edukacija koje je organizovao Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE i druge organizacije.

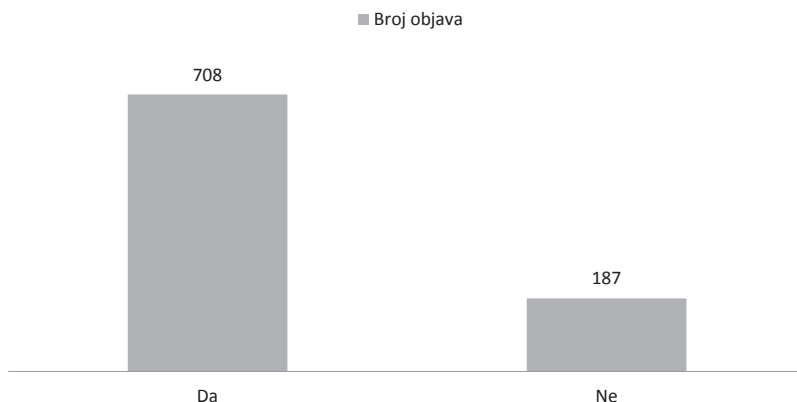

Kada govorimo o vrednovanju vijesti na pozitivne, neutralne i negativne, stanje je ostalo nepromijenjeno u poređenju sa prethodnom godinom. U online medijima vijesti su uglavnom agencijske, po principu *copy-paste*, te je razlika između neutralnih naspram pozitivnih i negativnih zaista ogromna. Napominjemo da je više ovakvih vijesti u online medijima nego u štampanim i da radije da u agencijskim vijestima nema mnogo negativnih.

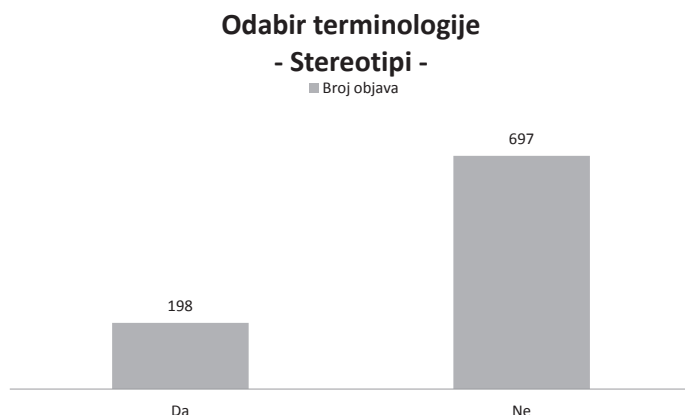

Osim ovih predstavljenih statističkih podataka, pratili smo i koliko su se novinari i novinarke koristili politički korektnim jezikom. Iako se iz sljedećeg grafikona može vidjeti poboljšanje u tom aspektu, ipak nije zanemariv broj objava koje nisu bile politički korektne – čak njih 187.

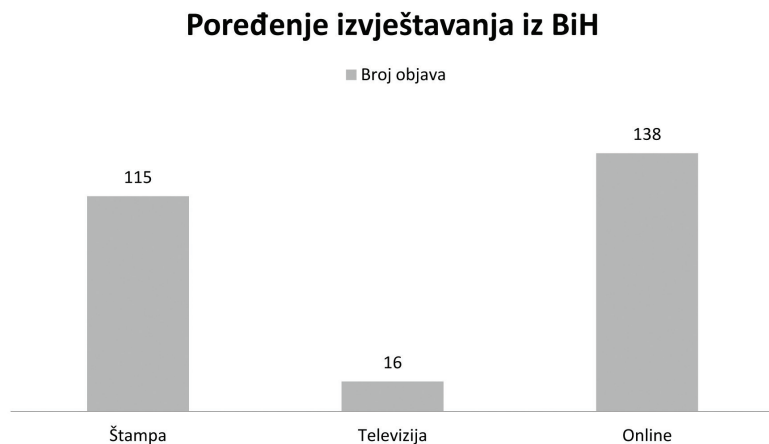
Politički korektan jezik

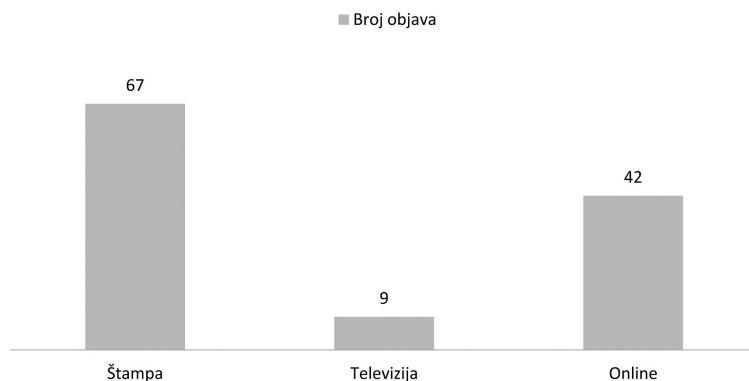
Pored političke korektnosti, zanimao nas je odabir terminologije, odnosno koliko su često korišteni stereotipi. Ohrabruje činjenica da u većem broju objava nije bilo stereotipizacije.

Za kraj ovakvog prikaza, napravile smo i poređenje između štampanih medija, televizije i online medija kada je u pitanju pozitivno i izvještavanje iz BiH o dešavanjima vezanim za LGBT teme.

Poređenje pozitivnog izvještavanja

Iz posljednjeg šematskog prikaza možemo da zaključimo da se štampani mediji još uvijek trude da održe kvalitet, jer je upravo kod njih zabilježen najveći broj pozitivnih objava o LGBT temama (67).

U 2014. godini je kvantitativno zabilježeno manje medijskog izvještavanja o LGBT temama nego u prethodnoj godini. Broj pozitivnog izvještavanja u kontekstu BiH je porastao u odnosu na 2013. godinu kada je, procentualno gledajući, od ukupnog broja pozitivnih tekstova bilo 18,5% iz BiH. U 2014. godini iznosi 46,3%.

3.2. Crna hronika novinarstva

U ovom poglavlju osvrnut ćemo se na najčešće načine medijskog predstavljanja homoseksualnosti: stereotipiziranje, medikalizacija, raspravljanje o porijeklu homoseksualnosti i, u vezi s tim, tajnovitost, koju bismo u bh. kontekstu mogle nazvati i sramotom (baš zato što je sramota – tabu je, a tabu se treba sakrivati).

3.2.1. Napad na Merlinku

Ukoliko bismo željele pojednostaviti, pisanje o LGBT temama u Bosni i Hercegovini mogle bismo uporediti sa pisanjem o bilo kojim temama koje nisu teme u političkoj situaciji gdje su vodeći mediji najčešće samo produžena ruka stranaka ili njihova oglasna ploča na koju kače svoje pamflete.

Iza nas su još jedni izbori. U postizbornoj kombinatorici mediji su se isključivo bavili predviđanjem ko će sa kim i u kakvu koaliciju, zanemarujući život običnog malog čovjeka koji ima svoje brige i koji je odavno prestao vjerovati da će se predizborna obećanja pretvoriti u postizbornu realizaciju.

Opstanak određenih medija ili barem njihovih predstavnika u rukama je onih koji vladaju. A svi zajedno tvore koloplet neetičnosti usmjeren isključivo ka što dužem ostanku na poziciji. U takvim okolnostima, kada se problemi LGBT populacije nisu nametnuli kao važni u okviru predizbornih obećanja i kao važni uopšte, ne čudi neadekvatan odnos medija prema LGBT temama.

Iako smo u ranijim analizama medijskog izvještavanja o LGBT temama primijetile određene pomake, 2014. godina vratila nas je korak unazad.

Kao referentnu tačku svake diskusije o LGBT pravima u Bosni i Hercegovini najčešće uzimamo 2008. godinu kada je onemogućeno organizovanje prvog Queer Sarajevo Festivala. Godine koje su dolazile, u prvom redu zahvaljujući agilnosti Sarajevskog otvorenog centra, donijele su istinska poboljšanja, kako na planu afirmacije LGBT prava tako i u polju recepcije javnosti i početka njene šire senzibilizacije.

U atmosferi koja je podrazumijevala niz javnih događaja sa predznakom LGBT, odnjegovanu publiku pa čak i medije koji pomenute aktiv-

nosti prate, desio se filmski festival Merlinka. Iako godinu ranije organizovan i bez najmanjeg nagovještaja problema, u godini koju polako ispraćamo učesnici_e festivala bili_e su fizički napadnuti_e od strane maskiranih napadača.

Pred ovogodišnju Merlinku Sarajevski otvoreni centar, organizator sarajevske verzije beogradskog festivala queer filma, imao je intenzivniju medijsku kampanju, te je veći broj medija objavljivalo obavijesti u vezi s promocijom i sadržajem događaja.

Nažalost, veća vidljivost u medijima značila je i veću ranjivost, što medijski zadatak čini utoliko važnijim: ukazati na to zašto je ovakav jedan festival važan, skrenuti pažnju javnosti da se različitosti moraju poštivati te da je na snazi vladavina prava koja garantira svima sigurnost. Informirati o načinima na koje pravna država reagira u ovakvim slučajevima značilo bi poslati poruku da se diskriminacija ne toleriše.

Tako se pokazuje još jedna važnost izlaženja *izvan četiri zida*: uz veću vidljivost LGBT osobe prestaju biti *nepostojeći drugi* u društvu, da se poslužimo dobrom opservacijom Borisa Dežulovića iz njegove kolumne čiji je povod bio napad.

Ipak, mediji koji su propustili priliku da govore o važnosti festivala prije događaja, nadoknadili su taj propust nakon što se napad na učesnike_ce festivala desio. Tako su prenosili reakcije različitih institucija povodom napada. Ukoliko je institucija značajnija, broj objava svakako je bio veći. Ozbiljno istraživanje na temu kako se desilo nasilje, pak, ovoga puta je izostalo.

3.2.2. Pet puta izgovorena besmislica postaje opšte mjesto

Neprofesionalni način izvještavanja o LGBT temama možda najbolje ilustruje način izvještavanja o krivičnim djelima u kojima se za počiniocce ili žrtve pretpostavlja da su homoseksualne osobe, što je jedan vid diskriminacije (jer se u drugim krivičnim slučajevima kojima naša zemlja itekako obiluje ne navode karakteristike lične prirode).

Tako u Večernjem listu u izdanju za BiH (12.6.2014) pod naslovom *Homoseksualac optuženom kupio bicikl i dao novac* objavljen je nepotpisan tekst u kojem se navodi kako je *jedan optuženi homoseksualac a drugi optuženi je oženjen i ima dvoje djece no razlike u seksualnoj orijentaciji nisu ih spriječile da se uortače i da pljačkaju homoseksualce*.

Bez namjere da tražimo opravdanja i razloge za pljačku, pitamo se zbog čega bi razlika u seksualnoj orijentaciji trebala biti prepreka bilo kojoj vrsti međusobne komunikacije i saradnje, pa makar ona bila i kriminalna. Zašto tokom brojnih kriminalnih afera ne saznajemo ništa o porodičnim navikama i sklonostima optuženih za višemilionske pljačke, utaje poreza, štete nanesene državi...

Posebno zabrinjava završni dio teksta u kom se navodi kako se jedan od optuženih *dopisivao sa oštećenim dok ih ne bi nagovorio da se sastanu obećavajući im nezaboravne trenutke. Tada bi na scenu stupio Prljača (saučesnik) koji ih je pljačkao.*

Iako nije eksplicitno navedeno, sugerira se da su opljačkani homoseksualci sami krivi jer su vjerovali u obećanja o nezaboravnim trenucima. S obzirom da se nigdje ne navodi način komunikacije, a očigledno je riječ o internetu, odgovoran novinarski pristup podrazumijevao bi istraživanje o opasnostima koje donosi komunikacija na internetu zaštićena anonimnošću. Kako se ovim prilogom više otvaraju pitanja nego što se daju odgovori, mogle bismo ga podvesti pod *tajnovitost* kao način izvještavanja.

Sličan tekst, nešto duži, objavljen je i u Dnevnom avazu (10.6.2014). Potpisuje ga Am. Kovač donoseći eksplicitnije detalje nasilja koje je prethodilo optužbi, kad je jedan ošamario drugog dok se on ljubio sa trećim, jer je prvi bio *iznerviran što nije znao da je ovaj gej a dolazio mu je u kuću i noćio a tamo su bila i njegova djeca*. Prenošnje izjava od kojih se autor teksta ne ograđuje navodi nas na zaključak da potpisnik redova podrazumijeva da je gej osobi s razlogom nedozvoljeno prespavati u kući u kojoj bi svojim prisustvom mogao narušiti savršeni heteropatrijarhalni porodični poredak. Ni Dnevni avaz nije propustio spomenuti kako razlike u seksualnoj orijentaciji pljačkaše nisu spriječile da se uortače.

U svom online izdanju, Avaz.ba 7.7.2014. donosi informaciju sa naslovom: *Pljačkašima homoseksualaca devet godina i osam mjeseci zatvora*. Tekst nije potpisan, što ukazuje na to da je riječ o agencijskoj vijesti. Uz navođenje vremena izdržavanja zatvorske kazne, ni ovog puta nije propuštena prilika da se naglasi kako je jedan pljačkaš homoseksualac a drugi oženjen, uz podsjećanje i na obećavanje nezaboravnih trenutaka. U ovoj informaciji se otišlo i korak dalje u greškama jer se navodi kako su *računali da ih žrtve zbog stida neće prijaviti*.

Istu agencijsku vijest prenio je i Dnevni list u izdanju od 5.7.2014. Uz naslov *Završeno suđenje dvojici optuženih da su pljačkali gayjeve*, ova puta bez komentara kako ih je različitost spojila u pljački i po prvi put sa navođenjem adrese internet stranice putem koje su se upoznavali sa žrtvama.

I Večernji list BiH 8.7.2014. donosi tekst o presudi pljačkašima homoseksualaca, potpisan inicijalima A.Z. Nadnaslov: *Dvojac homoseksualac i oženjeni muškarac udruženi u zločinu*. U naslovu vrijeme izdržavanja kazne pljačkašima homoseksualaca. U anterfileu ono što smo već d o sada napamet naučili – *obećavali su nezaboravne trenutke*.

U prvoj rečenici stoji *završena je trakavica oko pljački homoseksualaca, barem kada je u pitanju prvi dio presude*. Ukoliko na taj način autor_ica počinje tekst postavlja se pitanje zbog čega ga uopšte objavljuju? Ukoliko smatra da je riječ o trakavici zašto trakavica nije povod da se napiše tekst o tome zašto se o toj temi toliko i na takav način piše?

Iz ovog teksta saznajemo da su na meti pljačkaša bile, kao što već znamo, homoseksualne osobe uz *detalj više, mnoge od njih iz visokog društvenog položaja koje nisu htjeli prijavljivati da ih je dvojac navukao na tanak led*.

Uz navođenje pojedinosti vezanih za kaznu, autor_ica navodi *kako se radi o zanimljivom slučaju razbojništva što do sada nije bio običaj među bosanskohercegovačkim građanima (!)* U duhu naših običajnih pravila je pljačkanje višemilionskih iznosa koji nisu zanimljivi?! U daljem tekstu, po već uobičajenom modelu navodi se seksualna orijentacija, porodični status i razlike koje ih *nisu spriječile da se udruže u kriminalnom biznisu*.

I Dnevni avaz u izdanju od 3.7.2014 donosi informacije o presudi pljačkaša homoseksualaca. Nadnaslov: *Pljačkašima homoseksualaca presuda 7. jula* Nadnaslov: *Žrtve su iz ljubomore prijavile E.A., tvrdi odbrana*.

Uz detalje o toku izricanja presude, Dnevni avaz nas još jednom informiše da je jedan od počinilaca homoseksualac a drugi ima dvoje djece te ih razlika u seksualnoj orijentaciji nije spriječila da se uortače. Ukoliko ste mislili_e da je ovoga puta izostavljeno navođenje obećanja o nezaboravnim trenucima, pogriješili ste.

Od brojnih primjera tekstova o pljačkanju homoseksualaca, na izabranih nekoliko osim što primjećujemo niz nekorektnosti i potpuno drugačiji pristup u odnosu na slučajeve kada razbojnici nisu pripadnici LGBT populacije, dolazimo i do neuralgične tačke današnjeg novinarstva koja na ovom primjeru dobija punu potvrdu.

Kada se nekoliko puta u različitim medijima ponavlja nekoliko identičnih rečenica jasno je da je prva informacija objavljena bila agencijska. Onda slijedi prepisivanje i dopisivanje bez izuzetka i uz izostanak potrebe da se cijelom događaju u novinarskom smislu pristupi drugačiji, korektnije, dobronamjernije...

3.2.3. Medikalizacija i homoseksualnost kao proizvod Zapada

Na primjeru LGBT populacije mediji najčešće demonstriraju metode manipulacije. Onda kad se homoseksualnost ne tretira kao bolest, pokušava se predstaviti kao nešto što se *prenosi, stiče, usvaja sa Zapada*.

Sredstva za takvu vrstu manipulacije jesu informacije o *porastu homoseksualnosti* jer se namjerno prešućuje da homoseksualnost nije u bilo kakvoj korelaciji sa vanjskim uticajima niti raste, već je udio LGBT populacije u svjetskoj populaciji konstanta.

Dnevni list 1.8.2014. godine prenosi agencijsku vijest (agencija Hina) sa nadnaslovom: *Homoseksualci postali ugroženija skupina od intravenskih ovisnika o narkoticima*. Naslov: *Prošle godine u Hrvatskoj zabilježena 82 nova slučaja zaraze HIV-om* Podnaslov: *Od 1106 koje su u Hrvatskoj zaražene HIV-om sve je veći postotak muških homoseksualaca (56,1% krajem 2013.)*

U daljem tekstu, uz uvod u kom se ne daju precizni statistički podaci o ukupno testiranoj populaciji, stoji informacija da je među zaraženim virusom HIV-a sve veći postotak muških homoseksualaca koji upražnjavaju spolni kontakt bez zaštite...²⁴ Dalje se navode informacije o drugim skupinama označenim kao rizične.

U ovom i sličnim tekstovima najčešće se propusti prilika da se navede ukupan broj testiranih. Zaboravi se i napisati da zbog češćeg testiranja LGBT populacije imamo i relevantne pokazatelje postotka zaraže-

²⁴ Iako navode da se broj ovisnika smanjio zbog raznih akcija čiji je cilj bio njihova zaštita, propušta se govoriti o nedostacima informiranja o načinima zaštite od HIV-a. Izdvajanjem jedne grupe, iako su načini da se zarazi i da se zaštititi isti kod svih, ta se grupa diskriminira.

nih, što ne znači da su *svi ostali* nezaraženi.

Ovakvim načinom pisanja, LGBT osobe zaražene virusom HIV-a postaju žrtve dvostruke diskriminacije.

Za kraj ćemo citirati:

Loši primjeri iz prakse posebno su vezani za odnos prema zaraženim LGBT osobama ili osobama iz rizične grupe koje se bave seksualnim radom te heroinskim ovisnicima/cama prema kojima je odnos zasnovan na uvjerenju 'kako su sami krivi/e i kako zaslužuju HIV pozitivan status'. Stigma i diskriminacija nisu samo neprihvatljiv oblik društvenog ponašanja i pokazatelj izostanka obrazovanja, profesionalnosti i empatije. Njihovo prisustvo odražava se na sam tok epidemije i ukazuje na ozbiljne posljedice zbog prisutnog nepovjerenja u zdravstvene radnike/ce i zdravstveni sistem općenito što neminovno dovodi do izbjegavanja testiranja i otkrivanja HIV statusa.²⁵

3.2.4. Verbalni delikt

Iako smo već u prethodnim analizama pisale o komentarima i kolumnama kao slobodnijim žanrovima, sudeći po ovogodišnjim negativnim ocjenama i istim modelima, trebamo se podsjetiti.

Jasno je da kolumna ne mora biti lišena autorskog stava; ona upravo i nastaje iz potrebe iznošenja vlastitog mišljenja. Ne mora poštovati pravila koja važe za vijest ili izvještaj, s tim da mogućnost iznošenja vlastitog stava ne podrazumijeva širenje govora mržnje, korištenje politički nekorektnog jezika i iznošenje paušalnih procjena kao da je riječ o apsolutnoj istini.

Žao nam je što se negativni kolumnistički primjeri na koje smo ukazivale ranije ponovo pojavljuju u listu Press RS.

U komentaru pod nazivom *Verbalni delikt* objavljenom 25.9.2014. sa naslovom *Parada ćirilice*, autor Darko Momić u uvodu piše o dvostrukim aršinima zvaničnog Brisela kad je riječ o odnosu prema Srbiji i drugim zemljama Balkana.

Pokazalo se da ono što važi za Srbe ne važi za ostale narode za-

²⁵ Jasmina Čaušević i Kristina Ljevak (2013) *Bolest kao sramota*. Dostupno na: <http://lgbt.ba/bolest-kao-sramota/>

padnog Balkana. Argument autoru za ovu tvrdnju je odnos Brisela prema Kosovu – otcepljenje ili čupanje srca Srbije nasuprot ignorisanju srpske manjine u Hrvatskoj.

Kakve veze ima Kosovo sa LGBT temama, upitaćete se. Naizgled nema, ali često ih drugi dovode u vezu. Kako u ovom, tako i u nizu drugih primjera. Naime, svojevremeno je ključni argument Srpske pravoslavne crkve za sprečavanje Povorke ponosa u Beogradu bilo Kosovo (*paradirati dok se otima srce Srbije*). Tako, dakle, autor vidi vezu između dvostrukih aršina i u slučaju podrške organizovanju Parade ponosa u Beogradu.

*Ponovno insistiranje na održavanju Parade ponosa (je*o je onaj ko ju je tako nazvao) u Beogradu uz papagajsko obrazloženje da poštovanje prava na slobodnu seksualnu orijentaciju predstavlja jedno od osnovnih ljudskih prava, samo je na površinu izbacilo tvrdnju o licemerju zvaničnog Brisela.*

I taman kad čitatelj_ka pomisli da je tu kraj sa neumjesnim poređenjima i psovanjem, Momić nastavlja.

Ruku na srce, organizovanje defilea homoseksualaca (što u ovom delu svetu predstavlja eufemizam za pedere) nije nešto na šta se tera samo Beograd, jer je to odavno urađeno u Ljubljani i Zagrebu, a pre nekoliko meseci su gejevi na pjenu od mora u Budvi organizovali šetnju, tako da nije reč o dvostrukim aršinima. Ali jeste o licemerju, jer dok tera Beograd da obezbedi poštovanje prava seksualnih manjina, Brisel za to vreme ne mrda ni malim prstom da natera Zagreb da Srbima - koji su od konstitutivnog naroda, nakon Bljeska i Oluje, postali nacionalna manjina - obezbedi pravo na korišćenje maternjeg jezika.

Dalje u tekstu negoduje zbog toga što se u Vukovaru ne organizuje parada ćirilice i što se zatvaraju oči pred razbijanjem ćiriličnih tabli u Vukovaru, dok se pritisci usmeravaju danas prema Beogradu, a već sutra i prema Banjaluci sa ciljem da vlasti u dva najveća srpska grada s leve i desne obale Drine nateraju da organizuju gej paradu.

Na kraju Momić poentira: *nemam ništa protiv pedera i nikad im neću okrenuti leđa, ali u žestokoj zabludi žive svi evropejci koji veruju da će Srbi, bar s ove strane Drine, evropske vrednosti staviti ispred tradicionalnih, pogotovo posle svih nepravdi koje su doživeli. Drugim rečima, varaju se oni koji misle da će u gradu na Vrbasu biti organizovana mirna*

gej parada, čak i ako nadu vide u tome što je najveću zgradu u Banjaluci osveštao vladika Kačavenda, i time završava.

Argument zašto se bavimo analizom pisanja o LGBT temama u medijima, upravo je ovaj komentar Darka Momića objavljen u listu Press RS. Autor je uspio sve stereotipe smjestiti u jedan tekst ne propuštajući priliku da uvrsti gotovo sve nekorektne termine.

Ma koliko postojanje ovakvih primjera bilo demotivirajuće na putu senzibiliziranja medija o korektnom izvještavanju o LGBT temama, dobro je ilustracija neodvojive veze politike i svih društvenih sfera na Balkanu, što autor ničim ne demantuje.

Uz pogrdne kvalifikacije autor dolazi do ključnog stereotipa, LGBT prava suprotstavlja tradiciji, a pod tradicijom podrazumijeva sve konstrukcije iznjedrene iz dominantnog heteropatrijarhalnog poretka.

Autor čak ide korak dalje nagovještavajući da do *mirne gej parade u gradu na Vrbasu neće doći*. I prije nego što se pokrenula bilo kakva diskusija o mogućoj Paradi ponosa u Banjoj Luci, autor unaprijed poziva na linč budućih učesnika_ca.

Iako vladiku Kačavendu pominje na samom kraju u nespretnom pokušaju duhovitosti, on se dotiče još jednog stereotipa i podsjeća nas na tretman afere Kačavenda u kojoj se mediji nisu bavili činjenicom da je vladika optužen za seksualni čin sa maloljetnim osobama i da je kao svešteno lice tog reda zavjetovan na celibat pa mu nijedna vrsta tjelesnog kontakta po vjerskim zakonima nije dozvoljena, nego su se bavili isključivo njegovom istospolnom orijentacijom.

3.3. Stereotipna i seksualizirana estrada

Svi ovi do sada navedeni primjeri udarne su vijesti, sa prvih stranica novina. U ovom dijelu osvrnut ćemo se na vijesti i vijestice čiji je cilj zabaviti, razonoditi. *Senzacionalno, šokantno, šakljivo* – vijesti se redovno tako uvode. Mehanizmi koje smo prepoznale su (opet) stereotipizacija, seksualnizacija, tajnovitost i normalizacija.

3.3.1. Gej ili ne?: Po mjeri većine

Tradicionalno, u fokusu bosanskohercegovačkih medija najčešće su bile teme iz svijeta ili regije, posebno one iz estradnog registra, pa smo svjedočili trakavici vezanoj za razvod estradnog para gdje je muž bio *optužen* da je gej. Bio je to jedan u nizu primjera sveopšteg tretiranja gej statusa kao sredstva diskriminacije.

Koliko je *pojeftinio* medijski prostor potvrđuje i potreba da se u novinski sadržaj uvrsti informacija iz svijeta vezana za protjerivanje iz kuće mačke za koju je gazdarica pretpostavila da nije heteroseksualna mačka. Generalno je zabrinjavajuća količina agencijskih informacija u domaćim medijima, na osnovu čega se stiče dojam da u redakcijama sjede ljudi koji su obučeni isključivo da koriste funkcije *copy* i *paste*.

O našim dvostrukim aršinima, između ostalih, govori i odnos prema uspješnim osobama iz BiH u svijetu. Kada domaći_a umjetnik_ca ili bilo koja javna osoba o čijoj seksualnosti ništa ne znamo (i ne slutimo da nije hetero²⁶), naši mediji a i javnost općenito glorificiraće njen_njegov uspjeh na način da nam se svima učini kako je taj uspjeh pomalo i naš. Kad Andrej Pejić osvaja modne piste diljem svijeta i kada nosi modele najznačajnijih dizajnera_ica današnjice, onda će u domaćim novinama stajati naslov *Andrej Pejić jedan od najtraženijih gejeva* kao da je riječ o robi na tržnici a ne o ljudskom biću.

Zahvaljujući promjeni spola, Andrej Pejić nije samo medijima bio zanimljiv kao *jedan od najtraženijih gejeva* već i kao Andreja. Način pisanja o promjeni spola bio je u uobičajenim okvirima, od poštovanja

26 Ovo je još jedna prilika da podsjetimo na obavezu medija da poštuju privatnost. Naime, u vijesti o tome da je prvi par u Hrvatskoj sklopio životno partnerstvo, svi mediji su prenijeli agencijsku vijest da je riječ o muškarcima koji su tražili anonimnost. Međutim, u stilu crne hronike, vijest je išla: *Dvojica muškaraca, hrvatskih državljana starih između 30 i 40 godina, čiji identitet zasad nije poznat, (...) Da postavimo retoričko pitanje: Da li su mediji htjeli da se neko prihvati zadatka da otkrije identitet muškaraca koji su izričito tražili anonimnost?!*

terminologije do nezgrapnih konstrukcija koje, kao što smo više puta navele, ne moraju nužno biti posljedica loših namjera već neznanja. I zapravo najviše zabrinjava taj izostanak potrebe da se iskoristi prilika da se nauči nešto više i da se i javnost o tome obavijesti. Kao logično nameće se pitanje zašto Andreja Pejić medijima nije bila povod za ozbiljne istraživačke tekstove o složenom procesu promjene spola, zašto zahvaljujući popularnosti manekenke nisu iskoristili_e priliku da javnost adekvatno informišu o temi koja je na regionalnim prostorima, nažalost, još uvijek tabu.

Ali zato nije tabu da se *promjenom Andreja u Andreju* odmah pozabavimo, po heteropatrijarhalnim standardima, *primarnom ulogom žene*. Jasno je da se odmah postavilo pitanje da li će Andreja biti majka. Pa se, naravno, konsultovala i njena majka, što je i objavljeno u listu Press RS 2.9.2014. sa naslovom *Andreja Pejić hoće da postane mama*, bez potpisanog autora_ice.

Iako niko ništa nije pitao Andreju (o ovom jako ličnom pitanju), već u prvoj rečenici pišu kako Andreja Pejić *žarko želi da se ostvari u ulozi majke*, zasnivajući tu tvrdnju na kratkoj izjavi Andrejine majke Jadranke koja je rekla kako Andreja želi porodicu i sanja da se ostvari u ulozi majke (što je ipak za nijansu drugačije od *žarko želi da se ostvari u ulozi majke*).

Iako Andrejina majka po vlastitom priznanju strahuje za kćerkinu bezbjednost zbog javnog priznanja o promjeni spola, to novinarima_kama nije bila važna tema i povod da se pozabave razlozima zbog kojih bi promjena spola uopšte ugrožavala bilo koga drugog te izazivala takve reakcije. *Ostvariti se kao majka kad si već htjela da budeš žena* jedina je tema i na određeni način poruka ove informacije objavljene u listu Press RS.

3.3.2. Poljubac nije skandal

Vijest koja je obilježila mart a prvi ju je plasirao Dnevni avaz (koji saznaje iz *pouzdatih izvora*) jeste vijest o poljupcu dva pilota, pripadnika Oružanih snaga BiH. Ovaj je emotivni čin okarakterisan kao *neviđeni skandal koji potresa Oružane snage BiH i izaziva nevjericu među ostalim vojnicima*.

Jedina dobra strana pisanja o poljupcu pilota jeste dekonstrukcija mita koji podrazumijeva da su gej muškarci isključivo angažovani u

oblastima *rezervisanim za žene*. Piloti koji se tretiraju kao nadbića zbog brojnih psihofizičkih testova koje moraju proći prilikom prijema na akademiju pokazali su da su uz sve neophodne društveno prihvaćene kvalitete i gejevi, što ruši brižljivo odnjegovanu zabluđu da je svijet vazduhoplovstva rezervisan za *savršenu hetero zajednicu*. Uviđali to mediji ili ne. I dok živimo u stvarnosti koja sve manje poznaje etičke principe i vremenu koje njeguje potpuno odsustvo empatije, puritanstvo nam najbolje ide od ruke.

Poljubac dvije osobe istog spola, bilo da su piloti ili estradne ličnosti nekad se predstavlja kao primarni *problem* našeg *savršenog* svijeta utemeljenog prema usmenim zakonima dominantne hetero zajednice.

U Expressu 16.10.2014. u tekstu sa podnaslovom *Novi skandal srbijanske pjevačice* i podnaslovom Milica Pavlović mazila i pipkala Anu Kokić, potpisanim inicijalima G.D., u prvoj rečenici stoji: Milica Pavlović spopala Anu Kokić *tako što je zgrabila s leđa kad se ova nije nadala*. Po kojim parametrima se definiše spopadanje nije navedeno. Dalje u tekstu stoji: *Nakon mnogobrojnih natpisa da je sklona istom spolu i da voli djevojke, pjevačica se nije potrudila da to demantira. U novinama su se oglasili njeni bliski prijatelji kao i rodbina koji su rekli da o tome nema govora. I taman što se malo smirila i skrenula javnost sa te teme, Milica je napravila novi skandal. Na jednoj žurki u čast proslave rođendana zgodna pjevačica se prihvatila alkohola a nakon toga i svoje zgodne kolegkinice.*

Dalje saznajemo kako je Milica *opipala svoju kolegkinicu* uz pitanje na kraju teksta *Kako će se Milica oprati posla ovih lezbo scena, ostaje nam da vidio u narednom periodu* (sic!).

Iako je navedeni primjer objavljen u tabloidnom sedmičnom listu, to ne znači da je tabloid oslobođen obaveze poštovanja korektnog pisanja i nepozivanja na sankcionisanje ponašanja koje nije po mjeri autora_ice teksta.

Zbog čega bi se pjevačica trebala potruditi da demantuje natpise da voli djevojke?

Čija je to i prema kome obaveza? Možda prema društvenom poretku u okviru kog se podrazumijeva i poželjno je da se rodbina izjašnjava o ličnom izboru pojedinca_ke.

Zbog čega je maženje sa kolegicom skandal, zbog čega bi se Milica

trebala oprati nakon lezbo scena ostaje nam da vidimo u narednom periodu kada bi se i mediji, pa bili oni i tabloidni, trebali oprati od potrebe da pozivaju javnost na sankcionisanje *javnog pipkanja* između dvije žene.

O istoj temi, samo sa drugim akterkama pisao je i EuroBlic 2.9.2014.

Nadnaslov: *Žene bez stida pokazuju svoje emocije prema pripadnicama istog pola*

Podnaslov: *Strastveni poljupci koji su uzdrмали svet*

EuroBlic navodi primjere iz svijeta u tekstu koji nije potpisan i u kom se kao zajednička osobina žena koje spominju navodi to što su plave i što su se ljubile sa ženama (*a dvije su i pokazale stomake*).

Iako je bez sumnje vijest objavljena ili iz potrebe da se popuni višak prostora u novinama ili da se neko zabavi, iz ovog primjera vidimo koliko je stereotipa moguće smjestiti u jednu rečenicu.

Neznani_a autor_ica kao da nam želi reći *šta očekivati od plavuša koje se ljube i pokazuju stomake*. Još je samo na kraju nedostajao vic kojim bi se sve podebljalo.

Pitamo se i šta nam sugerše nadnaslov i naslov, zašto bi žene imale stida (ili bilo ko drugi) dok međusobno razmjenjuju poljupce i do kada će poljubac dvije (gej ili ne) osobe biti *skandal koji je uzdrmao svet*?!

3.3.3. Gej vjenčanje, gej brak – normala

Često kada se piše o LGBT temama nemamo priliku pročitati mišljenje LGBT osoba, već samo onih koji su protiv nečega i nisu dio LGBT zajednice.

U tekstu objavljenom 17.7.2014. u Večernjem listu Republike Srpske, u kraćem tekstu pod naslovom *I gejevi će reći da*, sa nadnaslovom *Novi zakon o životnom partnerstvu u Hrvatskoj*, koji je potpisan inicijalima J.K., osim informacija o izmjenama zakona u Hrvatskoj koji omogućuje životno partnerstvo istospolnih partnera_ica, navodi se kako je udruženje *U ime porodice* optužilo Vladu Hrvatske da je prevarila građane Hrvatske.

U tekst je uvrštena izjava Line Zonjića, predsjednika udruge *U ime obitelji* (!), u kojoj se kaže: *Nametanje novog zakona je suprotno po-*

štenju, demokratiji i hrvatskom ustavu. Nanosi štetu djeci, pokušava da relativizuje značaj zajednice muškarca i žene.

Novinar_ka nije uvrstio_la izjavu predstavnika_ce LGBT zajednice ili bilo koga ko ima suprotno mišljenje i podržava životno partnerstvo. Odnosno, nikoga koga se spomenuti zakon ustvari tiče.

Istim povodom objavljena je i vijest na elektronskom izdanju Oslobođenja (Oslobodjenje.ba). Riječ je o agencijskoj vijesti u kojoj se samo saopštava informacija o usvojenom zakonu o životnom partnerstvu i drugim sadržajima sa iste saborske sjednice, bez uvrštavanja izjave nekoga ko bi bio protiv, što je svakako pohvalno.

O tome je izvještavao i Depo portal 15.7. 2014. poštujući čak i rodno korektni jezik, što nije pravilo u bh. medijima.

Za kraj, želimo skrenuti pažnju kako je donošenje zakona donijelo i jezičke probleme. Naime, o gej vjenčanjima govorilo se kao o tradicionalnom sklapanju braka, pa se u intervjuima sa parovima koji su među prvima iskoristili ovo pravo redovno raspravljalo o izboru muzike, odjeće (vjenčаница, da ili ne), o planovima u vezi s djecom i dr. Novinari_ke su koristile ustaljene perifrazе kao što su *stati na ludi kamen* i *reći sudbonosno da*. Čak je i termin *gay brak* koji su mediji koristili postao predmetom rasprave, pa su se o tome morali izjasniti i zakonodavci. Iz neosviještenosti, o vjenčanju muškaraca koristio se termin *oženiti se* a za žene *udati se* iako je ovo bila sjajna prilika da se napokon ti termini dekonstruiraju i općenito izbace iz javne upotrebe. Također je to i pokazatelj manipulacije *normaliziranjem*, gdje se gej brakovi pokušavaju usustaviti u dosadašnji heteropatrijarhalni poredak.

3.4. Metafizika različitosti

Posebne pohvale zaslužuje portal Bljesak.info koji je tokom cijele godine objavljivao informacije o LGBT temama i na čijem portalu se nije našla nijedna negativno intonirana vijest kada je riječ o LGBT temama.

Veliki tekst objavljen 12.6.2014. zaslužuje da se izdvoji jer se autor_ca (potpisano inicijalima A.J.) posvetio_la istraživanju svakodnevnice LGBT osoba u BiH.

Odličan izbor naslova: *Ne osuđuj jer je svako srce stvoreno da voli* uvodi nas u priču o tome kako bilo koji oblik različitosti u BiH nije prihvaćen. Autor_ca je konsultovao_la nekoliko LGBT osoba i u tekst uvrstio_la njihove izjave o bolnoj svakodnevici koja podrazumijeva probleme kao što su strah od nasilja do nemogućnosti pronalaska posla zbog vlastite različitosti.

Pohvalno je što su kontaktirali mjerodavnu osobu iz Sarajevskog otvorenog centra, Vladanu Vasić, koja je iznijela podatke o malom broju prijavljenih slučajeva diskriminacije i nasilja nad LGBT osobama. Odgovoran pristup praćenju LGBT tema pokazali su konsultujući psihološkinju koja je javnost informisala o brojnim posljedicama po mentalno zdravlje LGBT osoba koje žive u homofobičnom društvu, izložene stalnoj diskriminaciji, nasilju ili strahu od nasilja.

Na skoro četiri kartice teksta (što nije uobičajeno za pisanje na portalima), u razgovoru sa Vildanom Džekman iz organizacije CURE ukazali su i na neophodnost edukacije i na štete koje proizlaze iz neznanja te su predstavili živote LGBT osoba različitih starosnih grupa i profila te dali sveobuhvatan pregled diskriminirajućih elemenata kojima je protkana njihova svakodnevica.

Tekst završavaju ovako: *Pravilo je za svakoga isto, voli, poštuj, ne ubijaj ljubav, ne omalovažavaj, tko smo mi da sudimo bilo kome, retorički su upitali naši sagovornici jer ipak je svako srce stvoreno da voli.*

Osmišljen izbor tema i sagovornika_ca itekako može doprinijeti atmosferi tolerancije i smanjenju homofobije. Primjer takvog izbora je intervju sa američkim imamom koji je gej, objavljen u magazinu Dani 9.1. 2014. sa naslovom: *Šerijat nije monolitan.*

U intervjuu koji je radio novinar Amir Telibećirević, imam vašington-

ske džamije Abdullah Dayiee govori o vlastitoj seksualnosti, odrastanju i prihvatanju od strane porodice i okruženja, o liberalnom pristupu tu- mačenju vjere i sl. Iako je i namjera i novinarski pristup izuzetno dobro- namjeran, moramo spomenuti nekorektne termine koji se u pitanjima i prevodu koriste, poput homoseksualizma koji je neprihvatljiv jer ukazu- je na štetni poredak -izam, a što očigledno nije posljedica loše namjere već nedovoljnog znanja o korektnim terminima.

Dane iz godine u godinu prepoznavamo kao magazin sa jasnom ure- divačkom politikom vezanom za afirmaciju LGBT prava. Uz tekstove koje su objavljivali povodom istraživanja o LGBT pravima u različitim kontekstima, što je rezultat saradnje sa Fondacijom Cure i Fondaci- jom Heinrich Böll, imali su i niz autorskih tekstova poput tematskog izvještavanja o obilježavanju *Međunarodnog dana coming outa* koji je objavila Masha Durkalić u Danima 27.3.2014. Nadnaslov: *Outovanje, naj- hrabriji potez*; Podnaslov: *Svi koji vas vole voljeće vas i dalje*.

Uz korištenje adekvatne terminologije i vlastiti izuzetno senzibilan pristup, Masha čitateljstvu približava složeni proces javnog progovara- nja o istospolnoj seksualnosti.

Primjer afirmativnog agencijskog izvještaja kog su prenijeli vodeći portali primjer je dobre prakse i zaslužuje posebnu pohvalu. Radi se o Feninom izvještaju objavljenom 25.2.2014. na temu života LGBT osoba u BiH koji na korektan način donosi informacije o životu LGBT osoba u BiH.

Izdvajamo i portal Sarajevo.co.ba koji je prenio dva autorska izuzet- no afirmativna teksta koji podstiču smanjenje homofobije i njegovanje prihvatanja različitog.

Dan nakon napada na festival Merlinka, 2.2.2014., portal Sarajevo. co.ba prenio je autorski komentar Kristine Ljevak, koautorice ove ana- lize, sa njenog privatnog bloga. Tekst je objavljen dan ranije kao osuda napada na festival Merlinka i poziv je svima da dan kasnije dođu na nastavak festivala i podrže borbu za poštovanje ljudskih prava. Nije če- sta praksa da se u BiH prenose autorski tekstovi koji nemaju polemički karakter i koji neće portalu donijeti više *klikova*.

Isti portal prenio je i tekst novinara Nermina Čengića izvorno objav- ljen na portalu Protest.ba 2.2.2014. u danu podrške festivalu u kom se kroz autorski stav potcrtava važnost podrške festivalu i LGBT popula-

ciji općenito, a odličan komentar prati i video prilog sa izjavama posjetilaca_teljica. Čengiđ, između ostalog, piše o tome kako je došao svako ko mora doći, svi kojima je jasno da fašizam uzima svoj danak.

Pisanje afirmisanih autora_ica, onih koji_e su miljenici_e čitateljske publike na temu LGBT prava od velike je važnosti jer je njihova popularnost na određeni način i garancija da će se tekst uopšte pročitati.

Osuđivati napade na LGBT osobe treba činiti svako, ali raduje kada izuzetno popularni kolumnista kao što je Boris Dežulović u svojoj redovnoj kolumni u Oslobođenju u svom prepoznatljivom satiričnom duhu osudi napad na Merlinku.

U tekstu objavljenom 6.2.2014. Boris Dežulović napad na učesnike_ce festivala Merlinka poredi sa lovačkim ubijanjem risa zbog toga što lovci, kako su se kasnije pravdali, nisu znali da je ris zaštićena vrsta jer nikada slično u životu nisu vidjeli.

U već spomenutom humorističkom maniru, Dežulović secira društvo koje je spremno dići pušku svaki put kad je pred njim nešto nepoznato.

Uz već pomenuti Bljesak.info i portal Radiosarajevo.ba, koji tradicionalno korektno prenosi informacije vezane za LGBT teme, posebno prateći aktivnosti Sarajevskog otvorenog centra, te portal Sarajevo.co.ba kog smo prepoznale kao rijetki koji ima naviku prenositi autorske tekstove koji zagovaraju LGBT prava, što takvim tekstovima omogućava veću čitanost, treba spomenuti i portal Depo.ba koji je korektno prenosio informacije sa LGBT predznakom, a posebnu pohvalu u tom kontekstu zaslužuje novinarka Depoa Dina Ganibegović koja se u dužem tekstu posvetila analizi uzroka homofobije, konsultujući mjerodavne sagovornike_ce, i stanju u bh. društvu u kontekstu poštovanja prava LGBT osoba. Tekst je objavljen 21.4.2014. godine. Ograničenost prostora medijske analize ograničava nas u pojedinačnom analiziranju svakog primjera koji je to zaslužio, ali se nadamo da izabrani nude dovoljan uvid u načine medijskog izvještavanja koji se kreću od potpuno neprimjerenog uz zanemarivanje svih standarda profesije do korektnog, afirmativnog, sa izraženim senzibilitetom autora_ca za praćenje LGBT tema.

4. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

4.1. Opći zaključci istraživanja

Kao što smo vidjele i u slučaju medijske slike iz prethodnih godina, i ove godine veliki dio analize odnosio se na općenite probleme koje mediji u BiH imaju. Među njima najuočljiviji je manjak novinarskog angažmana koji se ogleda u pukom prepisivanju agencijskih vijesti iz zemlje, regije i svijeta.²⁷ A onda kada se preuzimaju, ne obrađuju se tako da se pokaže zašto je to nama u BiH relevantno. Posebno je to problematično u slučaju novina koje su iz Srbije i Hrvatske a imaju svoja izdanja za BiH. Vijesti se prenose bez izmjena, kao da ih čitamo iz srbijanskog i hrvatskog konteksta. S druge strane, iz svijeta do nas dolaze samo *senzacionalne*, vijesti koje su *uzdrmale svijet*, što, nažalost, često znači samo vijesti čiji su izvor tabloidi.

Iako bi se iz ovoga moglo zaključiti da agencije snose svu odgovornost za način izvještavanja, to nije tačno. Urednici_e ili osobe potpisane inicijalima ispod vijesti, opremaju vijest naslovima, podnaslovima i fotografijama. Kako smo pokazale, često se negativni stav uredništva ogleda u načinu opremanja, čak i kada prenose neutralne vijesti. Tako smo ovom analizom ukazale da je problem često u neznanju a ne u lošoj namjeri.²⁸

Stereotipiziranje, medikalizacija, seksualiziranje, tajnovitost i normalizacija, nažalost, i u 2014. godini jednako su prisutni načini manipuliranja informacijama kao i 90-ih i 2000-ih godina kada je Roman Kuhar radio analizu medijskog izvještavanja u Sloveniji. Stereotipi se izvode iz *medikalizacije* homoseksualnosti i ideja da se gej ne rađa nego se postaje *propagandom*, da je to bolest koja se *širi* i *prenosi* te da su mladi posebno tome podložni te *seksualiziranja* tako što se osobe svode na svoju seksualnost a da se ne gledaju kroz druge svoje identitete. Odnosno, stereotipi o LGBT osobama kao onima koji hoće da promoviraju neki drugi svjetonazor ustvari je predrasuda. Iz pogrešnih pretpostavki izvučeni pogrešni zaključci. U bosanskohercegovačkom društvu koje je još uvijek patrijarhalno i tradicionalno, homoseksualnost je nešto što se treba čuvati u intimi, što se treba sakrivati od komšiluka – drugim riječima, homoseksualnost je tabu. Zbog toga je i tako dobar izvor *skandala*, *šokova* i *nevjerice* za žutu štampu kojoj je jedini cilj da zabavi, a ne da informira. Zato i ne čudi da se seksualna orijentacija javnih lič-

27 Od ukupnog broja objava u svim medijima (895), čak 424 su bile agencijske.

28 Kao jedna od preporuka za portal lgbt.ba jeste napraviti bazu ilustracija za LGBT teme koje bi mediji mogli preuzimati

nosti shvata kao informacija koju svi imaju pravo znati, čime se implicira da te javne ličnosti svoju dužnost neće moći vršiti ako se *dokaže* da su gej. Upravo je to mjesto odakle priča o načinima predstavljanja LGBT tema u medijima treba početi i završiti: na principu nediskriminacije i poštivanja zakona.

Sve LGBT teme – autovanje (intervjui sa LGBT osobama), parade ponosa i ostali aktivistički događaji, životna partnerstva/gej brakovi, nasilje nad LGBT osobama, obilježavanje važnih međunarodnih dana posvećenih ljudskim pravima – sve se one trebaju obrađivati u kontekstu ljudskih prava. S napomenom da su LGBT prava i ljudska prava.

Po prvi put u četiri godine, koliko pratimo medije, vijesti iz BiH su druge po redu izvještavanja. Međutim, analizom sadržaja priloga koji su se ticali bh. konteksta, došli smo do zaključka da je uzrok ovom povećanju, nažalost, napad koji se desio u Sarajevu u februaru 2014. godine na festivalu queer filma Merlinka. Vijesti iz crne hronike su generalno one kojima se u našim medijima i općenito najviše prostora daje, tako da nas ne čudi da je i u ovom slučaju isto.

S druge strane, najviše vijesti iz regije odnosilo se na parade ponosa, što pokazuje da taj aktivistički događaj ima onaj potencijal koji je potreban da privuče pažnju novinara i novinarki.

S obzirom na ocjene priloga, u odnosu na medijsku analizu iz 2013. godine, kada smo zabilježile trend povećavanja pozitivnih tekstova, i smanjivanja negativnih, isto nije važno za ovu godinu. Naime, u štampanim medijima najviše je bilo neutralnih, nakon kojih slijede negativni, kod kojih je primijećen porast u odnosu na prošlu godinu. Na televiziji je ove godine općenito bilo manje priloga o LGBT temama, s tim da je isto stanje u smislu ocjene priloga. I u online medijima broj objava se općenito smanjio, a situacija se s obzirom na način prenošenja vijesti nije promijenila. Vijesti su agencijske, po principu *copy-paste*, te je razlika između neutralnih naspram pozitivnih i negativnih zaista ogromna.

Osim što se općenito nivo svijesti s obzirom na rodno osjetljiv jezik i politički korektnu terminologiju povećao, nismo zabilježile veći napredak u odnosu na prethodne godine. Pokazatelj je to da se sa medijima još mora raditi.

Za kraj, potvrđena je naša hipoteza da je veća vidljivost aktivističkih organizacija i aktivista_ica i LGBT osoba preduslov veće vidljivosti LGBT tema u medijima, što je ipak zaključak koji ohrabruje. I pokazuje nam da naš rad nije bio uzaludan.

4.2. Preporuke

Ove preporuke oslanjaju se na metodološke principe po kojima smo se vodile kako u ovom istraživanju, tako i u prošlogodišnjim.

Radi preglednosti, date su taksativno.

Koristiti rodno osjetljiv jezik i politički korektnu LGBT terminologiju.²⁹

Iako nije garancija korektnog izvještavanja, politički korektan jezik jeste njegova pretpostavka jer znači da je novinar_ka upoznata sa načinima diskriminacije manjinskih grupa u društvu putem jezika.

Ukazivati na stereotipe

U ovoj smo analizi ukazale na najčešće stereotipe u vezi sa LGBT osobama. Ukazale smo na to da su ti stereotipi zasnovani na neznanju i netačnim informacijama. Stoga bi svi odgovorni novinari i novinarki trebali s njima biti upoznati kako ih ne bi perpetuirali. Kako u svojim stavovima tako i putem fotografija kojima ilustriraju priloge.

Ne prenositi govor mržnje

Kada se izvještava o LGBT temama, često se prenose izjave javnih ličnosti, uključujući i religijske predstavnike i predstavnike različitih *desnih* organizacija, izjave koje se zakonski mogu okarakterizirati kao govor mržnje. Novinari_ke moraju znati prepoznati govor mržnje i ne prenositi ga.³⁰ Odnosno, i kada ga prenose, moraju se ograditi od njega i to ukazivanjem na zakonske odredbe a ne samo supostavljanjem izjava ombudsmena/ki i osoba koje se bore za ljudska prava.

Poštovati pravilo *dvije strane*

Važan preduslov za korektno izvještavanje je pristup LGBT temama kao svakoj drugoj temi. Ako se u izvještaju o političkoj partiji poštuje pravilo *dvije strane* isto bi trebalo važiti i za LGBT teme.

Ne koristiti dvostruke aršine

Predstavljati LGBT osobe po istom principu kao i heteroseksualne – kroz svoja interesovanja, profesiju, dostignuća, djela, a ne isključivo kroz seksualnost. U razgovoru sa bilo kim ne ispitivati seksualnu orijentaciju osobe ako osoba sama ne pokrene tu temu (poštovati pravo na

29 Lejla Huremović (2012) *Izvan četiri zida. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

30 Govor mržnje odnosno poziv na nasilje protiv LGBT osoba može biti sakriven i iza konstatacije *nemam ništa protiv pedera i nikad im neću okrenuti leđa, ali*, kao što smo to vidjeli u kolumni Darke Momića.

privatnost). Dakle, jednako kao što nećemo osobu pitati koje je vjere ili nacionalnosti, nećemo je pitati ni za seksualnu orijentaciju. U kontekstu u kojem to nije relevantno.

Ukazivati na zakonsku regulativu

Kao što smo već više puta ponovile, tretirati LGBT teme kroz prizmu zakonskih odredbi i principa nediskriminacije i poštovanja ravnopravnosti spolova. U slučaju izvještavanja o paradama ponosa, ukazivati na pravo na okupljanje, posmatrati prajd kao vid protesta za sve žrtve diskriminacije. U slučaju gej vjenčanja osvijetliti pravni aspekt životnog partnerstva itd.

Ilustracije birati tako da odgovaraju temi

Ne koristiti fotografije kojima se tendenciozno tema prikazuje u zabavnom, šokantnom ili seksualiziranom svjetlu. U slučaju intervjua sa aktivistima_cama, objavljivati njihove fotografije isključivo uz dozvolu. Također, ne objavljivati slike nasilja (kada vijest nije o nasilju, kao u slučaju najave parade ponosa) jer se time indirektno potiče nasilje.

Koristiti nalaze naučnih istraživanja

Novinarski angažman trebao bi podrazumijevati cjeloživotno učenje pa bi tako za početak svaki novinar i novinarka trebali pročitati barem neku od brojnih publikacija u kojima su osvijetljeni problemi s kojima se LGBT osobe u društvu suočavaju, te su date i smjernice za profesionalno izvještavanje o LGBT temama, uz korištenje adekvatne terminologije.

Afirmisati pisanje o kulturnim, društvenim, pravnim i političkim pitanjima LGBT ljudi u našoj zemlji

Iako dešavanja u regiji jesu značajna i za BiH, posebno ona koja se tiču društvenih pitanja, pravnih aspekata i ideologije koja je za ili protiv LGBT zajednice, trebalo bi afirmisati pisanja o kulturnim, društvenim, pravnim i političkim pitanjima LGBT ljudi u našoj zemlji.

Korektno izvještavanje nije samo korektno prenošenje agencijskih vijesti. Odgovoran novinarski angažman trebao bi podrazumijevati vlastitu inicijativu i otvaranje prostora za tekstove u kojima se više pažnje posvećuje preduslovima za život LGBT osoba bez diskriminacije. Novinari_ke bi trebali shvatiti da je novinarstvo samo privilegija da se javno govori o važnim temama, što nemaju mogućnost ljudi iz drugih profesija te da tu privilegiju trebaju odgovorno koristiti.

5. LITERATURA

- Čaušević, Jasmina i Kristina Ljevak (2012) *Čekajući ravnopravnost. Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Čaušević, Jasmina et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Zdravstvo*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
- Čaušević, Jasmina i Kristina Ljevak (2013) *Bolest kao sramota*. Dostupno na: <http://lgbt.ba/bolest-kao-sramota/>
- Čustović, Mia, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Unutrašnji poslovi*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
- Dračo, Ivana et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
- Huremović, Lejla (2012) *Izvan četiri zida. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Huremović, Lejla, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredile, 2012) *Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- Huremović, Lejla, Kristina Ljevak, Jasmina Čaušević (2013) *Ka pozitivnim praksama. Izvještavanje medija u 2013. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll, Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
- Indikatori za procjenu medijskih sloboda u zemljama članicama Vijeća Evrope, Izvještaj u sjeni za Bosnu i Hercegovinu* (2012) Sarajevo. Dostupno na: http://vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/indikatori/IZVJESTAJ_nU_SJENI.pdf
- Kuhar, Roman (2003) *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000*. Ljubljana: Peace Institute.
- Numanović, Amar et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Pravosuđe*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
- Rašević, Dragana et al. (2013) *Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Političke partije*. Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE, Sarajevski otvoreni centar.
- Spahić, Aida, Saša Gavrić (priredili, 2011) *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar i Fondacija Heinrich Böll.

Kristina Ljevak (1980), urednica Redakcije za kulturu Federalne televizije i koordinatorica u Udruženju za afirmaciju kulture i umjetnosti *Zvono*. Autorica tekstova i analiza iz oblasti LGBT prava. Sa Jasminom Čaušević uradila analizu štampanih medija *Čekajući ravnopravnost - analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama u 2012. godini*, kao i medijsku analizu za 2013. godinu sa Jasminom Čaušević i Lejlom Huremović: *Čekajući ravnopravnost 2 - analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama u 2013. godine* i *Ka pozitivnim praksama - Izvještavanje medija u 2013. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini*.

Lejla Huremović (1987), završila studij odnosa s javnošću na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Tokom 2010. i 2011. godine radila je u Vijeću za štampu u BiH. Od septembra 2011. radi u Sarajevskom otvorenom centru kao programska koordinatorica. Priredila je *Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama - Izvan četiri zida*. Radila je analizu bosanskohercegovačkih medija o LGBT temama za 2011. i 2013. godinu.

Sandra Zlotrg (1984), završila Filozofski fakultet u Sarajevu: bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost naroda BiH i komparativnu književnost. Radi kao lektorica i kao profesorica b, h, s jezika kao drugog/stranog. Sa Jasminom Čaušević koautorica je priručnika *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*. (Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti/CIPS, 2011).

DODATAK

RJEČNIK OSNOVNIH LGBT POJMOVA

RJEČNIK OSNOVNIH LGBT POJMOVA

AKTIVIZAM

Aktivizam je djelovanje na individualnoj ili kolektivnoj ravni, koje u svojoj osnovi ima neko političko uvjerenje, i može izazvati socijalne i političke promjene. Aktivistički stav ne poriče značaj konvencionalnih institucionalnih struktura (pravo, mediji, obrazovanje itd.), nego podstiče ljude da im pristupe direktno. Iako LGBT aktivizam po definiciji nije nužno radikaln, najčešće se javlja u domenu u kojem je neki oblik diskriminacije postao odveć represivan, te se zbog toga suprotstavlja odnosima heteronormativne moći koja teža da održi status quo.

ASIMILACIJA

Krilo lezbejske i gej politike koje naglašava da ne postoje neke značajne razlike među heteroseksualcima_kama i homoseksualcima_kama. Uvjerenje koje ovdje vlada izražava se u nadi da će lezbejkama i gej muškarcima, ako se budu ponašali na način koji je za dominantnu kulturu prihvatljiv, kad-tad biti omogućen ravnopravan pristup svim resursima, privilegijama, dostupnim heteroseksualnoj većini. No, kako je društvena prihvatljivost nešto što počiva na kontingentnim faktorima poput klase, rase i roda, asimilacione tendencije često trpe osudu da ih promoviraju upravo najmanje ugroženi pojedinci.

BIFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema biseksualnim osobama koje provode heteroseksualne (u tom slučaju često je sinonimna sa homofobijom) ili homoseksualne osobe.

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT

Sintagma koja potiče iz fraze coming out of the closet, već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmisanja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna obznana. Izlaženjem iz ćutanja izlazi se iz izolacije i negiranja, i objavljuje se drugima pravo na drugačiji život. U aktivizmu ili queer teoriji, coming out zadobija dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja tradicionalnim stavovima.

AUT (OUT)

Opisuje osobu koja se seksualno/rodno/spolno identifikuje u javnom i/ili u profesionalnom životu.

AUTIRATI (OUTIRATI)

Čin javnog objavljivanja da je neka osoba gej, lezbejka, biseksualna ili osoba neke druge seksualne orijentacije. Većina gej i lezbejske zajednice smatra da je nepristojno i protivi se tome da bilo koja osoba, osim one koja je u pitanju, odlučuje o tome kada će i kome pričati o seksualnoj orijentaciji. Lezbejska i gej zajednica u BiH termin outirati se također koristi za situaciju kada sam gej ili sama lezbejka odluči nekome da priča o svojoj seksualnoj orijentaciji. Tako, na primjer, može da se kaže da se neka lezbejka autirala ocu, tj. da mu je rekla da je lezbejka.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekom osnovu. Različiti su osnovi, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj: spolna orijentacija, rodni identitet, rodno izražavanje, spol, dob, političko opredjeljenje i sl.

POSREDNA DISKRIMINACIJA

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja neke osobe ili grupe osoba u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druge osobe.

NEPOSREDNA DISKRIMINACIJA

Neposredna diskriminacija je svako različito postupanje ili propuštanje postupanja kada je neka osoba ili grupa osoba dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljni položaj za razliku od neke druge osobe ili grupe osoba u sličnim situacijama.

INSTITUCIONALIZIRANA DISKRIMINACIJA

Društveni sklop koji se ogleda u institucijama moći (jezik, mediji, obrazovanje, ekonomija, religija i dr.) koje favoriziraju jednu grupu (ili jedan sistem odlika) naspram drugih. Savremena teorija se u načelu slaže da je ta grupa grupa bijelih (rasa) heteroseksualnih (orijentacija) muškaraca (rod) srednjih godina (starosna dob) pripadnika srednje ili više srednje klase (klasa). Svi koji na ovaj ili onaj način odstupaju od date grupe, tretiraju se kao manjina (čak i kada formiraju grupu koja je od ove brojnija). Moć te grupe, čak i nad približno jednakim (recimo, crni muškarci sa svim navedenim odlikama) ili većim grupama (žene uopće), održava se putem spomenutih ustanova.

VIŠESTRUKA DISKRIMINACIJA

Opisuje diskriminaciju koja se dešava na temelju nekoliko osnova odvojeno (na primjer, ista osoba može doživjeti diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rasnu diskriminaciju, itd.). Odnosi se na situaciju u kojoj postoji više osnova diskriminacije u isto vrijeme, te ih je teško razdvojiti i posmatrati odvojeno.

UZNEMIRAVANJE

Uznemiravanje se smatra diskriminacijom u svakoj situaciji u kojoj ponašanje vezano na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije ima za svrhu ili čiji je efekat povreda dostojanstva osobe i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog ambijenta.

SPOLNO UZNEMIRAVANJE

Spolno uznemiravanje je svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne prirode čiji je cilj ili efekat povreda dostojanstva osobe, posebno kada se time želi stvoriti zastrašujući, neprijateljski, degradirajući, ponižavajući ili uvredljiv ambijent.

MOBING

Mobing je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koje podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu, čija je svrha ili posljedica ili degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlene osobe.

SEGREGACIJA

Segregacija je djelo kojim (fizičko ili pravno) lice odvaja druge osobe na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovinskog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije u skladu sa definicijom diskriminacije.

DRAG

Riječ se izvorno koristila u Šekspirovom Glob teatru kao oznaka za glumce koji su imali ženske uloge (kako ženama nije bilo dozvoljeno da glume u to doba). Termin se u načelu odnosi na kostim i prerusavanje (otuda fraza in drag – prerusen u odjeću suprotnog spola). Njime se prije svega upućuje na muškarce koji na ovaj ili onaj način nastupaju oponašajući žene i time provode rodni performans čime demonstriraju fluidnost rodnog identiteta koji se inače po definiciji smatra fiksiranim. Drag-kralj (drag king) je žena koja simulira muškarca. Drag-kraljica je muškarac koji simulira ženu. Osobe koje provode rodni performans mogu biti bilo koje seksualne orijentacije.

GENDERFOBIJA

Diskriminacija na bazi roda (rodnih uloga, izražavanja i normi) koja proističe iz neprihvatanja i negiranja prava individua na ličnu koncepciju spolnog/rodnog identiteta i izražavanja.

GOVOR MRŽNJE

Govor mržnje protiv LGBT osoba odnosi se na javno izražavanje koje podra-

zumijeva širenje, promoviranje ili opravdavanje mržnje, diskriminacije ili neprijateljstva prema LGBT osobama – na primjer, izjave političkih i vjerskih vođa ili mišljenja drugih društvenih autoriteta koja se objavljuju u štampi ili na internetu, a koja imaju za cilj poticanje mržnje.

HETEROFOBIA

Iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema heteroseksualnim osobama, institucijama koje su zasnovane na heteroseksualnim odnosima (brak, porodica) ili institucijama koje podržavaju ove odnose (crkva, država).

HETERONORMATIVNOST

Može se definirati kao pretpostavka da su svi ljudi heteroseksualni, odnosno, da je heteroseksualnost idealna i superiorna u odnosu na homoseksualnost ili biseksualnost. Heteronormativnost također uključuje privilegovanje normativnog izražavanja roda – ono što je nužno ili nametnuto pojedincima_kama kako bi ih percipirali ili prihvatili kao pravog muškarca ili pravu ženu, tj. u okviru jedinih dostupnih kategorija.

HETEROSEKSIZAM

Stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija. Heteroseksizam se često ispoljava u formi ignorisanja postojanja LGBT osoba.

HETEROSEKSUALNA OSOBA

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama suprotnog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe suprotnog spola.

PRINUDNA HETEROSEKSUALNOST

Sintagma nastala u teoriji lezbejskog feminizma (Adrienne Rich) koja upućuje na složene mnogostruke forme odnosa među ženama. Prema lezbejskim feministkinjama, žene su doslovno prisiljene na heteroseksualnost, odnosno ulogu seksualnog, emotivnog i fizičkog (rad u kući i staranje nad porodicom) služenja muškarcu. S druge strane, historijskim potiskivanjem govora o životu lezbejki i žena koje su živjele nezavisno od muškaraca, i blagodareći verbalnim i fizičkim napadima na te žene, heteroseksualnost se nudila kao jedina opcija. Ovaj je koncept u lezbejskom feminizmu bio ključ za tumačenje načina na koji funkcionira patrijarhat. Od sredine osamdesetih godina prošlog vijeka, sve češće ga koriste i gej muškarci da bi opisali automatsku pretpostavku o tome da je svako bez razlike heteroseksualan_a.

HOMOFOBIA

Iracionalan strah, netolerantnost, predrasude i/ili diskriminacija prema gej muškarcima i lezbejkama (i biseksualnim osobama [vidjeti bifobija]). Manifestuje se kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse. Ta vjera rađa nasilje prema neheteroseksu-

alnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, oduzimanju potomstva neheteroseksualnom roditelju, diskriminaciji pri zapošljavanju, plaćanju poreza, umirovljenju, imigracionom postupku itd. Ovi oblici diskriminacije su ono što spada u društveni domen i mnoge homofobične osobe poricat će da u tome uzimaju udjela. Međutim, homofobija se lako prepoznaje na pojedinačnom nivou u svakodnevnim situacijama, recimo kada osobu koja je lezbejka ili gej muškarac ne posmatramo kao cjelovitu ličnost, nego isključivo na osnovu njihove seksualne orijentacije.

HOMONEGATIVNOST

Psihologija homonegativnost određuje kao pojavu kada osoba, usljed internalizirane homofobije, negativno doživljava vlastitu seksualnu orijentaciju.

INTERNALIZIRANA HOMOFBIJA

Internalizirana mržnja prema sebi nastaje kao posljedica prihvatanja negativnih stereotipa koje stvara opresivna zajednica. To podrazumijeva često konfliktna osjećanja da su nestrejt osobe u srži loše i inferiorne ili da su superiorne i ekskluzivno dobre; da na čitavom svijetu nema sigurnog prostora; da se može vjerovati samo pripadnicima_ama grupe i da se pripadnicima_ama iste grupe ne smije ni po koju cijenu vjerovati; da se radi sigurnosti zauvijek treba skrivati; da radi sigurnosti svuda i uvijek treba istupati i otkrivati svoju orijentaciju itd.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Ona osoba koju privlače osobe istog spola.

LEZBEJKA

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene. Lezbejka je jedan od najstarijih i najpozitivnijih termina za homoseksualne žene, što u lezbejskoj feminističkoj teoriji ne označava samo seksualni identitet koji se sukobljava s konvencionalnim rodnim očekivanjima od žena, nego i društveni i politički identitet izgrađen u opoziciji prema muškom šovinizmu, patrijarhatu, heteroseksizmu i falocentrizmu. Sama riječ potiče od imena grčkog ostrva Lezbos gdje je rođena pjesnikinja Sapfo koja je uznosila ljubav među ženama.

GEJ (GAY)

Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U 19. vijeku zadobija novo značenje: ženske prostitutke su s prezirom nazivane vesele (gej) žene, pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su se služili njihovim uslugama i muškim prostitutkama. Ranih godina 20. vijeka nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prihvata taj izraz kao zamjenu za klinički naziv homoseksualna osoba. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka, kada mediji prihvataju zalaganja gej pokreta da se izraz homoseksualac, koji koriste psihijatri pri dijagnozi mentalnog oboljenja, zamijeni riječju gej.

GEJ MUŠKARAC

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog spola. Zbog historijske opterećenosti termina homoseksualac, preporučuje se da se koristi ovaj neutralni termin.

PEDER

U homofobičnoj upotrebi, sleng koji u načelu denotira gej muškarce, a posebno konotira rodni lik slabašnog i feminiziranog muškarca. Sam termin, po nekim, vodi porijeklo od srednjovjekovne prakse spaljivanja sodomita na snopovima pruća (faggot). Riječ peder u nehomoseksualnoj upotrebi ima sličnu konotaciju, dok u gej zajednici nije nužno uvredljiva, nego se često pojavljuje i kao samoafirmativno parodiranje strejt konotacija.

HOMOSEKSUALAC

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

SITUACIONA HOMOSEKSUALNOST

Seksualno ponašanje koje je drugačije od uobičajenog ponašanja neke osobe, a javlja se usljed boravka u socijalnom okruženju sa isključivo osobama istog spola, kao npr. vjerske ili druge škole koje pohađaju isključivo studenti_ice i učeniци_це istog spola, zatvori, seks sa partnerom_kom istog spola za novac itd.

INTERSEKSUALNA (INTERSPOLNA) OSOBA

Osobe koje su rođene s hromozomskim, hormonskim ili genitalnim karakteristikama koje ne odgovaraju zadatim standardima muške ili ženske kategorije, zbog svoje seksualne ili reproduktivne anatomije. Ova riječ je zamijenila pojam hermafrodit, koji su obimno koristili liječnici tokom 18. i 19. vijeka i koji se danas smatra nestručnim. Interseksualnost (interspolnost) može poprimiti različite oblike i obuhvatiti različita stanja interseksualnih (interspolnih) osoba.

LGBT

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Pojam LGBT može biti proširen i uključiti i interseksualne i queer osobe (LGBTIQ).

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

MATRIJARHAT

Politički ili društveni sistem u kojem dominiraju ili vladaju žene. Pojam je suprotan patrijarhatu. Većina antropologa_inja i historičara_ki uvjerena je da nema dokaza da je matrijarhat ikada zaista postojao u nekom društvu, iako postoje

legende i mitovi koji govore u prilog postojanju ovog društvenog sistema.

MIZANDRIJA

Mržnja prema muškarcima ili muškom rodu u načelu.

MIZOGINIJA

Mržnja prema ženama ili ženskom rodu u načelu.

PATRIJARHAT

Društveni sistem u kojem muškarci imaju dominantnu ulogu u odnosu na žene. Patrijarhalni sistem vrijednosti i društvenih normi čini temelj na kojem se održavaju postojeći sistemi odnosa moći i privilegija koje se u kontinuitetu dodjeljuju muškarcima.

POLIAMORIJA

Mnogostruke ljubavne veze, otvorene, nasuprot tradicionalnim vezama. Uslov je da sve osobe u ovim odnosima znaju jedna za drugu i da su ti odnosi zasnovani na konsenzusu.

QUEER

Riječ se prvenstveno odnosi na sve što se razlikuje od konvencionalnog na neki neobičan način (sinonim za čudno, ekscentrično). U početku su konotacije ovog termina u gej upotrebi bile negativne, pa čak i danas postoji otpor prema ovom izrazu, osobito među starijim homoseksualnim osobama. Budući da termin subverzivno razobličuje postojeće, tobože fiksirane modele, odbacujući razlike (svi LGBT su njime bez razlike obuhvaćeni) i identitete (nijedan od LGBT identiteta u njemu nije povlašten), postaje sve univerzalnije prihvaćen. Mnoge transeksualne, biseksualne pa čak i heteroseksualne osobe, čija se seksualnost ne uklapa u kulturne standarde monogamnog heteroseksualnog braka, prihvatili_e su ovu oznaku kao seksualni disidenti_disidentkinje. Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijarhalnih normi.

QUEER TEORIJA

Škola književne i kulturne kritike, koja se u SAD pojavila početkom osamdesetih godina, duguje svoje intelektualno porijeklo feminističkoj teoriji i francuskim filozofima poput Michela Foucaulta i Jacquesa Derrida. Queer teoretičari_ke analiziraju sve tipove tekstova u cilju razobličenja temeljnog značenja, distinkcija i odnosa moći u kulturi koja je proizvela tekst. Analize otkrivaju složene kulturne strategije kojima je omogućena regulacija seksualnog ponašanja, što često rezultira represijom i diskriminacijom seksualnih disidenata_kinja koji krše seksualne tabue ili se ne uklapaju u kulturno sankcionisane rodne uloge. Ciljevi queer teore-

tičara_ki su destabilizacija kulturnih ideja o prirodnosti, normalnosti, seksualnosti i termina hetero- i homoseksualnosti koji su korišteni u svrhu diskriminiranja osoba koje se nisu saobražavale zapadnom idealu monogamnog heteroseksualnog braka. Queer teorija se mahom vezuje za teoriju društvenog konstruktivizma i u neskladu je sa esencijalističkim postavkama (recimo, teza da je neko po svojoj suštini ili bitnom određenju gej muškarac, odnosno lezbejka) koje postoje unutar starije (ali i novije) konceptualizacije neheteroseksualnog identiteta (vidjeti lezbejski identitet). Neka od najpoznatijih imena u queer teoriji svakako su Judith Butler, Eve Kosofsky Sedgwick, Cindy Patton, Diana Fuss, Leo Bersani i Simon Watney.

ROD

Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt vlastitog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu muškog i ženskog. (Vidi: Rodni identitet)

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvatanju vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest, rodno izražavanje), kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Spol osobe obično je dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje socijalno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstrukt koji može biti u skladu sa društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda ili ih može negirati, prevazilaziti i mijenjati. Neki ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju – ove osobe nazivamo transrodne osobe. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe se mogu identificirati kao osobe bilo koje seksualne orijentacije.

CISRODNOST

Pojam koji se koristi kako bi se opisale osobe koje se rodno identificiraju u skladu sa spolom koji im je pripisan pri rođenju.

CISRODNA OSOBA

Osoba koja se identificira kao osoba muškog ili ženskog roda u skladu sa svojim biološkim muškim ili ženskim spolom.

RODNO IZRAŽAVANJE

Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSIZAM

Diskriminacija i/ili stavovi, uslovi i ponašanje kroz koje se vrši promocija stereotipa i represivnih društvenih uloga i normi na bazi spola i roda. Posebno se

odnosi na norme, vrijednosti, uvjerenja, strukture i sisteme koje marginalizuju i podređuju žene dodjeljujući muškarcima moć, privilegije i preimućstva. Oblik nasilja koje se nad ženama vrši individualno ili institucionalizovano.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola. Preporučuje se izbjegavanje uvredljivog izraza seksualna preferencija, koji se često koristi kako bi se impliciralo da je istospolna seksualna orijentacija nešto što se može i treba promijeniti.

SEKSUALNI IDENTITET

Seksualni identitet odnosi se na to kako sebe nazivamo i percipiramo. Ti nazivi uključuju strejt, gej, bi, queer, neodređen_a, neodlučan_a, aseksualan_a i dr. Naše seksualno ponašanje i način na koji sebe određujemo (identitet) predstavljaju stvar mogućeg izbora/odluke i ne podrazumijevaju samo binarni koncept muško – žensko.

SPOL

Klasificiranje na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Određenje determinirano hromozomima (XX, XY), hormonima (estrogen i progesteron, testosteron) i unutrašnjim i spoljašnjim genitalijama (vulva, klitoris, vagina, testisi i penis). Konstruktivističke teorije tvrde da je spol (kao i rod i rodne uloge) konvencija (društvena konstrukcija). Društveno su prihvaćeni samo muški i ženski spol.

SPOLNI IDENTITET

Individualno identifikiranje po pitanju spola i spolne pripadnosti, koji ne zavisi od spola koji je pripisan rođenjem.

STIL ŽIVOTA

Termin koji se često koristi kako bi se degradirali životi gejeva i lezbejki te je time politički nekorektan. Kao što ne postoji ni heteroseksualni stil života koji je jedinstven za sve, tako ne postoji ni gej stil života.

STREJT (STR8 ILI STRAIGHT)

Označava, prije svega, nešto pravo, bez skretanja (devijacija), nešto nepomiješano, ali i nešto konvencionalno, što ne odstupa od normi koje su prihvaćene kao uobičajene, normalne i prirodne. Neutralna oznaka za heteroseksualne osobe u queer zajednici.

TRANSGENDER/TRANSRODNO

Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnom i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju, kao i one osobe koje žele izraziti svoj rodni identitet na drugačiji način od uobičajenog izražavanja karakteristika spola koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstavljaju sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manirizme, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. Transrodni muškarac je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. Transrodna žena je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta. Oznake za seksualnu orijentaciju transrodnih osoba koriste se u skladu sa njihovim rodni identitetom, a ne u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Heteroseksualni transrodni muškarac je, na primjer, transrodni muškarac kojeg privlače i koji bira žene za partnerke. Riječ transrodnost odnosi se na posjedovanje transrodnog identiteta i izražavanja.

TRANSEKSUALNA OSOBA

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala svoje tijelo i prezentaciju (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije), izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.

TRANSFOBIJA

Po analogiji sa bifobijom i homofobijom, oblik diskriminacije, zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, usmjeren protiv transeksualnih, transrodnih osoba. Tu predrasudu mogu perpetuirati strejt ljudi, gej muškarci, lezbejke i biseksualne osobe.

INTERNALIZOVANA TRANSFOBIJA

Karakteristična je za trans osobe koje iskušavaju krivicu, sramotu, nedostatak samopouzdanja, negativnu sliku o sebi, pošto implicitno ili eksplicitno prihvataju društvenu stigmatizaciju.

TRANSVESTIJA/TRANSVESTITE/TRANSVESTITI

Transvestiti su osobe koje vole da nose odjeću suprotnog spola. Transvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Transvestiti/e mogu biti i heteroseksualne i istospolno orijentisane osobe.

TRANZICIJA

U LGBT diskursu, predstavlja proces promjene rodni izražavanja neke osobe u cilju usaglašavanja sa unutrašnjim doživljajem vlastitog roda.

TROUGAO/CRNI TROUGAO/ROZI TROUGAO

Tokom Drugog svjetskog rata nacisti su u svojim konc-logorima ružičastim trouglom obilježavali gejeve, a crnim trouglom lezbejke, Romkinje i prostitutke. Tokom Drugog svjetskog rata u nacističkim logorima pogubljeno je više desetina hiljada istospolno orijentisanih osoba.

ZASTAVA DUGINIH BOJA

Simbol jedinstva i različitosti koji se koristi širom svijeta, kao obilježje mirovnog, feminističkog i LGBTTIQ pokreta.

ZLOČIN IZ MRŽNJE

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBT grupe. Kod zločina iz mržnje mora postojati osnovana sumnja da je motiv počinioaca kaznenog djela seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve.

**Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
Ediciju uređuje Emina Bošnjak**

Do sada smo u ovoj ediciji objavili:

Mariña Barreiro, Vladana Vasić, Jordan Maze, Saša Gavrić (2014)

Rozi izvještaj.

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava

LGBT osoba u Bosni i Hercegovini u 2013. godini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić (2014)

Homofobni i transfobni incidenti i zločini iz mržnje u Bosni i Hercegovini u periodu od marta do novembra 2013. godine

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Kristina Ljevak, Jasmina Čaušević, Lejla Huremović (2014)

Čekajući ravnopravnost 2:

Analiza izvještavanja štampanih medija o LGBT temama u Bosni i Hercegovini u 2013. godini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović, Kristina Ljevak, Jasmina Čaušević (2014)

Ka pozitivnim praksama:

Izvještavanje medija u 2013. godini o LGBT temama u Bosni i Hercegovini

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll – Ured za BiH, Fondacija CURE.

Vladana Vasić, Edina Sprečaković (2013)

Jednaka zaštita za različitost. Priručnik o postupanju u slučaju kršenja ljudskih prava LGBT osoba za policijske djelatnike_ice.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Böll - Ured u BiH.

Jasmina Čaušević, Lejla Somun-Krupalija, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Zdravstvo.

Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Böll - Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

“Ko smo mi da sudimo drugima“. Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE.

Mia Čustović, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Unutrašnji poslovi.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE.

Jasmina Čaušević (2013)

Brojevi koji ravnopravnost znače. Analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Ivana Dračo, Mladen Lakić, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Obrazovanje.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE.

Damir Banović, Edina Sprečaković (2013)

Izveštaj o položaju LGBT osoba na radnom mjestu u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Amar Numanović, Sanela Muharemović, Zlatiborka Popov-Momčinović (2013)

Prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini: Pravosuđe.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija Heinrich Böll, Fondacija CURE.

Jasmina Čaušević, Lejla Huremović (priredile, 2013)

Kratki vodič kroz profesionalno izvještavanje o LGBT temama.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić (2013)

Izveštaj o govoru mržnje zasnovanom na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu u BiH. Slučajevi iz 2012. i 2013. godine.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić, Saša Gavrić (2013)

Pink Report. Annual Report on the Human Rights Situation of LGBT Persons in BiH in 2012.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić, Saša Gavrić (2013)

Rozi izvještaj. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH u 2012. godini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Damir Banović, Vladana Vasić (2013)

Seksualna orijentacija i rodni identitet: pravo i praksa u BiH.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Damir Banović (2013)

Izveštaj o homofobiji, bifobiji i transfobiji u školama u BiH.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić (2013)

Izveštaj o pravnom položaju transrodnih osoba u BiH.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić (2013)

Monitoring of the implementation of the Council of Europe Committee of Minister's Recommendation on combating sexual orientation or gender identity discrimination.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Marinha Barreiro, Vladana Vasić (2013)

Provedba Preporuka Vijeća Evrope o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Vladana Vasić, Sadžida Tulić (2012)

Ne toleriši netoleranciju. Upoznaj svoja prava i koristi ih.
Vodič za LGBT osobe.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Zlatiborka Popov-Momčinović, Saša Gavrić, Predrag Govedarica (priredili_e, 2012)

Diskriminacija – Jedan pojam, mnogo lica.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Jasmina Čaušević i Kristina Ljevak (2012)

Čekajući ravnopravnost.
Analiza sadržaja izvještavanja pisanih medija o LGBT temama.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

Lejla Huremović (priredila, 2012)

Izvan četiri zida.
Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak (priredili_e, 2012)

Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini – Rozi izvještaj.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Odabrani naslovi:

Zlatiborka Momčinović-Popov (2013)

Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: Artikulacija jedne kontrakulture.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Fondacija CURE.

Damir Arsenijević, Tobias Flessenkemper (priredili, 2013)

Kojeg je roda sigurnost?

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Adriana Zaharijević (priredila, 2012)

Neko je rekao feminizam?

Kako je feminizam uticao na žene XXI veka.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll / Fondacija Cure

Jasmina Čaušević, Saša Gavrić (priredili, 2012)

Pojmovnik LGBT kulture.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll

Aida Spahić, Saša Gavrić (priredili, 2012)

Čitanka LGBT ljudskih prava. 2. dopunjeno izdanje.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar / Fondacija Heinrich Böll

Damir Banović (2012)

Prava i slobode LGBT osoba.

Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

William G. Naphy (2012)

Born to be gay. Historija homoseksualnosti.

Sarajevo / Zagreb / Beograd: Sarajevski otvoreni centar / Domino / Queeria.

Prevod na BHS: Arijana Aganović

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Projekat implementira

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BOSNA I HERCEGOVINA

Partneri na projektu

 SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR

www.fondacijacure.org